

Piotr Skolud

Zalesianie gruntów rolnych i opuszczonych terenów rolniczych

Piotr Skolud

Zalesianie gruntów rolnych i opuszczonych terenów rolniczych

poradnik właściciela

ISBN: 978-83-89744-82-1

CENTRUM INFORMACYJNE
LASÓW PAŃSTWOWYCH

Piotr Skolud

Zalesianie

gruntów rolnych
i opuszczonych terenów rolniczych
poradnik właściciela

**CENTRUM INFORMACYJNE
LASÓW PAŃSTWOWYCH**

Wydano na zlecenie
Dyrekcji Generalnej Lasów Państwowych
Warszawa 2008

© Centrum Informacyjne Lasów Państwowych
ul. Bitwy Warszawskiej 1920 r. nr 3, 02-362 Warszawa
tel.: (0-22) 822-49-31, fax: (0-22) 823-96-79
e-mail: cilp@cilp.lasy.gov.pl
www.lasy.gov.pl

Wydanie II, rozszerzone i poprawione

Recenzent
doc. dr hab. inż. Stanisław Zajęc

Redakcja
Wawrzyniec Milewski

Zdjęcia
Paweł Fabijański, Wojciech Gil, Andrzej Jermaczek, Ryszard Kapuściński,
Stanisław Kinelski, Grzegorz i Tomasz Kłosowscy, Izabela Łukasiewicz,
Karol Murat, Eugeniusz Pudlis, Jolanta Rutkowska, Artur Rutkowski,
Piotr Skolud, Andrzej Sobania, Wojciech Sobociński

Projekt graficzny
Piotr Boniecki

Korekta
Elżbieta Kijewska

ISBN 978-83-89744-82-1

Przygotowanie do druku
MEANDER
ul. Bobrowiecka 9, budynek A1, 00-724 Warszawa
tel., fax: (0-22) 559-21-63, e-mail: agencja@meander.com.pl

Druk i oprawa
GRAFIKA Sp. z o.o.
al. NMP 52, 42-200 Częstochowa

Spis treści

Od autora	5
Wstęp	6
1. Las, czy nie las?	7
1.1. Pojęcie i definicje lasu	9
1.2. Zalesianie, czy odnowienie lasu?	11
1.3. Zalesianie – naturalne, czy sztuczne?	13
1.4. Poszukiwanie nowych rozwiązań w leśnym zagospodarowaniu gruntów porolnych	15
2. Podstawy prawne zalesiania gruntów	19
2.1. Ogólne wymagania	21
2.2. Planowanie przestrzenne a zalesienia	24
2.3. Spory związane z przeznaczaniem gruntów do zalesienia	27
3. Szczególne wymagania dotyczące zalesień współfinansowanych ze środków Unii Europejskiej	29
3.1. Rola leśnictwa i zalesień w rozwoju obszarów wiejskich w latach 2007–2013	31
3.2. Działania wspierające leśnictwo, dofinansowywane ze środków UE w latach 2007–2013	33
3.3. Zasady realizacji zalesień PROW 2007–2013	35
4. Przyrodnicze i praktyczne aspekty zalesiania	41
4.1. Rolnictwo a przyroda (w skrócie)	43
4.2. Zapewnienie wpływu zalesień na zwiększanie różnorodności biologicznej	49
4.3. Planowanie zalesień w obrębie gospodarstwa	53
4.4. Zasady kształtowania granic zakładanych upraw leśnych	56
4.5. Wykorzystanie właściwości głównych gatunków lasotwórczych w zalesianiu	59
4.6. Praktyczne uwagi dotyczące prac zalesieniowych – – zalesienia sztuczne	67

4.7. Praktyczne aspekty leśnego zagospodarowania gruntów innych niż rolne	79
4.8. Orientacyjne koszty zalesiania gruntów i pielęgnacji upraw leśnych.	82
5. Charakterystyka dostępnych instrumentów wsparcia zalesień gruntów prywatnych	85
5.1. Kierunki i zakres wsparcia zalesień	87
5.2. Wsparcie zalesień udzielane ze środków krajowych	88
5.3. Wsparcie zalesień rolniczych udzielane ze środków Unii Europejskiej w latach 2007–2013	91
5.4. Współdziałanie przy zalesianiu gruntów	97
5.5. O czym właściciel gruntów powinien wiedzieć i pamiętać?	99
Słowniczek	105

Od autora

Minęły dwa lata od wydania poprzedniej wersji poradnika i okazało się, że nawet tak krótki upływ czasu przyniósł wiele istotnych zmian w postępowaniu zalesieniowym na gruntach prywatnych oraz w ekonomicznych warunkach leśnego zagospodarowania tych gruntów. Niektóre z wprowadzonych zmian bezpośrednio wpływają na dostępność lub wielkość przyznawanej pomocy na zalesianie, stąd też w poradniku zamieszczono liczne odwołania do regulacji prawnych, ustalających szczegółowe zasady i warunki udzielania tego wsparcia. Omówiono między innymi ograniczenia w pomocy na zalesianie, wynikające z potrzeby zapewnienia ochrony cennych siedlisk przyrodniczych oraz rzadkich gatunków występujących w obrębie gruntów rolnych. Na pewno nie zawsze i nie wszystko należy zalesiać, niemniej zgodzić się trzeba z uwagami rolników, że wprowadzanie wszelkich ograniczeń w ubieganiu się o pomoc finansową na zalesianie powinno być poprzedzane informacją o celu takiego postępowania. Między innymi z tego względu włączono do poradnika fragmenty tematycznych opracowań przyrodników (wraz z materiałem fotograficznym) oraz specjalistów zajmujących się wdrażaniem programu Natura 2000 w rolnictwie i leśnictwie. Korzystając z tych materiałów, właściciele gruntów będą mogli jeszcze raz rozważyć swoje zamiary dotyczące sposobu ich zagospodarowania.

Poradnik – wzorem poprzedniego – zawiera szereg praktycznych uwag na temat przygotowania i prowadzenia prac zalesieniowych w gospodarstwie rolnym, przy czym szerzej omówiono sprawy związane z wykorzystaniem sukcesji naturalnej w obrębie opuszczonych terenów rolniczych. Wskazano także odsyłacze (linki) do stron internetowych instytucji i jednostek związanych z zalesianiem gruntów, co powinno umożliwić Czytelnikowi samodzielną aktualizację informacji zawartych w poradniku.

Piotr Skolud

Warszawa, kwiecień 2008 r.

Wstęp

Poradnik adresowany jest głównie do prywatnych właścicieli gruntów, którzy z różnych powodów rozważają potrzebę ich zalesienia. Opracowanie ma także służyć świadczeniu doradztwa w zakresie doboru metod leśnego zagospodarowania gruntów porolnych, składu gatunkowego zalesień i zasad pielęgnacji upraw, co wynika z obowiązku określonego w przepisach ustawy o lasach oraz zadań ustalonych dla Lasów Państwowych (LP) w strategii realizacji „Krajowego programu zwiększania lesistości” (KPZL). Jest to istotne zagadnienie, gdyż z chwilą ograniczenia ilości przeznaczanych do zalesień gruntów Skarbu Państwa ciężar realizacji zadań KPZL przeniesiony został na grunty niepaństwowe.

Od 2005 r. praktycznie całość zalesień gruntów prywatnych w Polsce realizowana jest przy wsparciu ze środków UE. Łącząc ten fakt z ograniczeniem podaży gruntów państwowych, możemy mówić, że stopień realizacji zadań KPZL uzależniony jest od warunków wspierania zalesień w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW). Częste zmiany tych warunków uzasadniają potrzebę utrzymania krajowego wsparcia zalesień, które powinno dotyczyć gruntów wskazanych w ustawie o lasach jako szczególnie preferowane do zalesienia, nie objętych pomocą w ramach PROW.

Nie należy przy tym wykluczać ze wsparcia gruntów położonych w obrębie obszarów Natura 2000, gdyż zalesianie, zadrzewianie lub tworzenie skupień roślinności nadal pozostaje jednym z podstawowych narzędzi służących ochronie środowiska i przyrody, zwłaszcza gdy przemawiają za tym potrzeby ochrony gleby, roślin, zwierząt, kształtowania klimatu oraz inne, związane z zapewnieniem różnorodności biologicznej, równowagi przyrodniczej i zaspokajaniem potrzeb rekreacyjno-wypoczynkowych. Działanie takie wymagać będzie jednak zachowania określonych procedur administracyjnych.

1.

Las, czy nie las?

1.1.

Pojęcie i definicje lasu

W ciągu ostatnich kilkunastu lat zasadniczo zmienił się stosunek społeczeństwa do lasów. Dawniej traktowano je jak gospodarstwo dostarczające drewna oraz innych surowców i produktów. Dziś coraz częściej postrzega się lasy jako trwałe ekosystemy, spełniające niezwykle ważne funkcje środowiskowe i społeczne, a istotne z punktu widzenia gospodarczego funkcje produkcyjne rozpatrywane są także pod kątem zdolności wiązania węgla, wchodzącego w skład gazów cieplarnianych¹. W takim rozumieniu las jest najważniejszym elementem równowagi biologicznej Ziemi, a także obszarem warunkującym zdrowie i życie każdego człowieka, terenem bytowania roślin, grzybów, zwierząt i mikroorganizmów oraz najbogatszym zasobem różnorodności biologicznej.

W rozumieniu ustawy o lasach², lasem jest grunt pokryty roślinnością leśną (drzewa, krzewy oraz runo leśne) o powierzchni co najmniej 0,10 ha lub czasowo jej pozbawiony, a także związany z gospodarką leśną – zajęty pod różne obiekty wykorzystywane na potrzeby gospodarki leśnej. Decydujące znaczenie dla oceny stanu faktycznego ma ustalone przeznaczenie gruntu, np. do produkcji leśnej. Dla odmiany, zgodnie z ustawą o podatku leśnym³, lasem są grunty leśne sklasyfikowane w ewidencji gruntów i budynków jako lasy.

Znajomość pojęcia i definicji lasu jest niezbędna do określenia różnych form powstających przez wprowadzenie roślinności leśnej (w tym również wykorzystanie naturalnych samosiewów) na tereny zajmowane dotychczas przez inny rodzaj uprawy lub inną formę użytkowania ziemi. Właściciel gruntu musi wyraźnie określić cel swego działania i dopilnować, aby przy jego realizacji spełnione zostały ustalone wymagania prawa. Jeśli na przykład celem działania jest zalesienie, czyli założenie lasu, to grunt nieleśny, na który wprowadzana jest roślinność leśna, musi mieć powierzchnię co najmniej 0,10 ha lub stykać się z już istniejącym lasem. W przypadku, gdy warunki takie nie są spełnione, możemy mieć do czynienia z zadrzewieniem,

¹ Patrz Protokół z Kioto, ratyfikowany na podstawie ustawy z dnia 26 lipca 2002 r. o ratyfikacji Protokołu z Kioto do ramowej konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie klimatu, sporządzonego w dniu 11 grudnia 1997 r. (DzU z 2002 r. nr 144, poz. 1207).

² Ustawa z dnia 29 września 1991 r. o lasach (tekst jednolity DzU z 2005 r. nr 45, poz. 435 z późn.zm.).

³ Ustawa z dnia 30 października 2002 r. o podatku leśnym (DzU z 2002 r. nr 200, poz. 1682 z późn. zm.).

Fot. 1. Bór sosnowy na północnym Mazowszu (fot. R. Kapuściński)

Fot. 2. Ulubiony las autora na Pomorzu Środkowym (fot. K. Murat)

które – zgodnie z definicją zawartą w ustawie o ochronie przyrody⁴ – tworzą drzewa i krzewy w granicach pasa drogowego, pojedyncze drzewa lub krzewy albo ich skupiska, nie będące lasem w rozumieniu ustawy o lasach, wraz z terenem, na którym występują i pozostałymi składnikami szaty roślinnej tego terenu, spełniające cele ochronne, produkcyjne lub społeczno-kulturowe. Porównując las i zadrzewienie pod względem ekologicznym i przyrodniczym, należy dostrzec różnice i podobieństwa. Las jest odrębnym ekosystemem o rozwiniętych zdolnościach samoregulacji, zadrzewienie natomiast wchodzi w skład istniejącego już ekosystemu nieleśnego (głównie agrocenozy), przyczyniając się, co warto podkreślić, do jego znacznego wzbogacenia. Warunki panujące w obrębie zadrzewienia przypominają te, które występują w tzw. ścianie lasu, czyli formacji roślinnej powstającej na obrzeżach lasu.

Efektom wprowadzenia roślinności leśnej na grunty nieleśne nie zawsze będzie las. Celem działań właściciela gruntu, zgodnie z jego potrzebami oraz występującymi warunkami, może być zadrzewienie, założenie plantacji gatunków drzewiastych lub zespołu roślinnego służącego rekultywacji⁵ zdegradowanych gruntów. Tego typu zbiorowiska roślinne różnią się jednak od lasu – docelowej formacji roślinnej, głównie ze względu na trwałość oraz ograniczony, w stosunku do lasu, zakres pełnionych funkcji.

1.2.

Zalesienie, czy odnowienie lasu?

Zalesianie jest zaledwie wstępem do długotrwałego procesu tworzenia się lasu, gdyż samo wprowadzenie drzew i krzewów leśnych na grunty nieleśne nie gwarantuje osiągnięcia oczekiwanego celu. Szacuje się, że na glebach słabszych (klasy: VIz, VI i V), odpowiednich dla roślinności borowej, naturalny proces tworzenia się lasu może trwać prawie 140 lat. Ukształtowanie wielogatunkowego i wielowiekowego zbiorowiska leśnego na glebach żyzniejszych wymaga natomiast około 350 lat (fot. 1 i 2).

⁴ Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (DzU z 2004 nr 92, poz. 880 z późn. zm.).

⁵ Rekultywacja bardzo rzadko przywraca wyjściowy stan i sposób użytkowania gruntów. Z reguły prowadzona jest pod kątem obecnych i planowanych ekologicznych i gospodarczych funkcji terenu.

Fot. 3. Obfity samosiew brzozy na nieuprawianym gruncie rolnym (fot. A. Sobania)

Fot. 4. Zarośla, zadrzewienia i zakrzaczenia pośród gruntów rolnych (fot. R. Kapuściński)

Przyspieszeniu tego procesu sprzyja m.in. niedługi czas, jaki upłynął od wylesienia gruntu (mamy wówczas do czynienia z powrotem lasu), czy też sąsiedztwo terenów leśnych. Chodzi tu o wykorzystanie warunków sprzyjających procesom biologicznym, charakterystycznym dla gruntów leśnych, gdyż to one głównie wpływają na ukształtowanie lasu. Tam, gdzie mimo wylesienia procesy takie wykazują dużą aktywność, istnieją doskonałe warunki do regeneracji lasu, zwanego potocznie odnowieniem. W przeszłości często praktykowano okresowe przeznaczanie wylesionych gruntów do uprawy rolnej, co związane było z wykorzystaniem składników pokarmowych zgromadzonych w glebie oraz ze zmniejszeniem zagrożenia przyszłych upraw leśnych powodowanym przez pędraki.

1.3.

Zalesianie – naturalne, czy sztuczne?

Zalesianie może być realizowane przez sukcesję naturalną lub sztucznie. W uproszczeniu sukcesja naturalna oznacza przekształcanie się ekosystemów w inne. W interesującym nas zakresie dotyczyć to będzie przede wszystkim pojawiania się na obszarach, gdzie zaniechano uprawy rolnej, obfitych samosiewów gatunków pionierskich (głównie sosny, brzozy i osiki), które z powodzeniem można wykorzystać w procesie leśnego zagospodarowania gruntów. Tego typu postępowanie, obok istotnego ograniczenia kosztów zakładania uprawy leśnej, uwzględnia również potrzebę minimalizowania negatywnego efektu przekształceń środowiska porolnego (terenu otwartego) w wyniku zalesiania (zmiana stosunków świetlnych, nieustabilizowane procesy glebowe, zmiany w zasobach różnorodności biologicznej). Jeśli chodzi o sukcesję naturalną, to nie zawsze jej postrzegalnym efektem musi być las, gdyż jej kierunek i granice wyznaczają warunki środowiska. Mogą to być także różnego rodzaju zarośla (np. nadrzeczne) lub skupiska drzew oraz krzewów, tworzące odpowiednio zadrzewienia i zakrzewienia. Obszary takie ze względu na walory krajobrazowe oraz wypełniane funkcje przyrodnicze (doceniane przez myśliwych – patrz akcja „Ożywić pola i lasy”) powinny być objęte ochroną, podobnie jak

Fot. 5. Grunty rolne przeznaczone do zalesienia – Warmia (fot. W. Gil)

Fot. 6. Ziemia czekająca na zalesienie (fot. A. Sobania)

lasy (Jermaczek 2007). W leśnictwie przyjęto, że miarą możliwości wykorzystania sukcesji naturalnej w zalesianiu gruntów jest pokrycie powierzchni samosiewem. Pokrycie to oceniane jest szacunkowo jako udział procentowy powierzchni, na której występuje zagęszczenie drzew, pozwalające na samoistne powstanie drzewostanu. Jeśli zagęszczenie nie jest wystarczające, wówczas wprowadzane są nasadzenia uzupełniające.

Zalesianie sztuczne, czyli celowe wprowadzanie roślinności leśnej na grunty nieleśne, podjęto dopiero w końcu XIX wieku. Prowadzono je głównie w ramach prac publicznych, finansowanych z kasy państwowej (np. w Niemczech ze środków kontrybucji francuskiej). Sposoby zalesiania sztucznego zmieniały się, między innymi przez stopniowe wdrażanie postępowania wzorowanego na naturalnych procesach zachodzących w ekosystemach leśnych. Przy takim założeniu wymagane jest staranne rozeznanie warunków siedliskowych w obrębie gruntów przeznaczonych do zalesienia, dobór odpowiedniego dla siedliska składu gatunkowego upraw, a następnie wykonanie niezbędnych zabiegów pielęgnacyjnych i ochronnych. Postępowanie takie stwarza dogodne warunki wzrostu i rozwoju przyszłych drzewostanów.

1.4.

Poszukiwanie nowych rozwiązań w leśnym zagospodarowaniu gruntów porolnych

W ostatnich latach Lasy Państwowe zleciły szereg opracowań dotyczących leśnego zagospodarowania gruntów porolnych. Jednym z tematów badań była ekologiczna ocena samosiewów sosnowych na terenach otwartych ze szczególnym uwzględnieniem gleb porolnych (SGGW⁶ 2006). Przedmiot badań stanowiły wybrane procesy zachodzące w obrębie gleb porolnych z samosiewami sosnowymi (bez mechanicznego przygotowania gleby) oraz gleb porolnych sztucznie zalesionych (glebę przygotowano mechanicznie w pasy); wyniki badań odniesiono do charakterystycznych cech gleb leśnych.

⁶ Samodzielna Pracownia Oceny i Wyceny Zasobów Przyrodniczych.

Fot. 7. Samosiew sosnowy na gruncie porolnym (fot. E. Pudlis)

Fot. 8. W naturalnych samosiewkach na gruntach porolnych najlepsze warunki rozwoju mają sosna i brzoza (fot. W. Gil)

Pozwoliło to autorom pracy na sformułowanie pewnych wniosków dotyczących przebiegu rozwoju i zdrowotności samosiewów sosnowych na gruntach porolnych. Stwierdzono między innymi, że samosiewy sosnowe, powstałe na ugorach, charakteryzowały się równomiernym tempem zmian sukcesyjnych biegaczowatych i bardziej były podobne pod tym względem do drzewostanów rosnących na glebach leśnych. Analizując różnice w rozmieszczeniu węgla w profilu glebowym oraz przyjmując, że gleby leśne są sprawniejsze w gospodarowaniu węglem i mogą być wzorem do naśladowania przy rehabilitacji zalesionych gleb porolnych, wykazano, że gleby porolne z samosiewami sosnowymi szybciej upodabniają się do gleb leśnych w porównaniu z zalesionymi glebami porolnymi. Podsumowując wyniki badań, stwierdzono, że samosiewy sosnowe rosnące na glebach porolnych charakteryzowały się zdecydowanie równomierniejszym tempem zmian sukcesyjnych niż drzewostany z sadzenia, rosnące na glebach porolnych, a tempo tych zmian wskazuje, iż bardziej jest ono podobne do tego, które zaobserwowano w drzewostanach rosnących na glebach leśnych. Na podstawie analizy wyników badań uznano także, że wykorzystanie samosiewów sosnowych przyczynia się do osiągnięcia postulowanego zwiększania odporności drzew i drzewostanów na choroby i szkodniki.

Ciekawe dla praktyki leśnej są również niektóre wyniki badań dotyczących optymalizacji więźby i formy zmieszania gatunków w uprawach zakładanych na gruntach porolnych (SGGW⁷ 2006). Analiza udziału procentowego i liczbowego gatunków w naturalnych samosiewach w wieku 3–15 lat wskazuje, że na gruntach porolnych najlepsze warunki rozwoju mają podstawowe gatunki pionierskie, takie jak sosna i brzoza. W północnej Polsce udział gatunków w samosiewach jest stosunkowo skąpy i ogranicza się do sosny i brzozy z niewielkim udziałem świerka na Mazurach i dębu na Pomorzu. Warunki środkowej Polski sprzyjają rozwojowi większej liczby gatunków (w badaniach stwierdzono występowanie łącznie dziewiętnastu), nie ma jednak gwarancji, że taki różnorodny skład gatunkowy samosiewów utrzyma się samoczynnie w drzewostanach pierwszej generacji. Wynika to z niektórych właściwości ekologicznych brzozy – głównie dużej ekspansywności w stosunku do innych gatunków (w tym sosny) – które przyczyniają się do tego, że często dominuje ona w składach przyszłych drzewostanów. Proces ten można kontrolować

⁷ Wydział Leśny, Katedra Hodowli Lasu.

poprzez prowadzenie zabiegów gospodarczych w samosiewach, zabiegów, których celem będzie regulacja składu gatunkowego. Tym samym można stwierdzić, że w środkowej Polsce najlepsze warunki rozwoju znajduje brzoza; rola innych głównych gatunków lasotwórczych może wzrosnąć w późniejszym okresie. Pozostałe gatunki drzewiaste i krzewy czasami występują licznie, przy czym ich obecności nie odnotowano na wszystkich powierzchniach. Wskazuje to na ich ograniczoną rolę w kształtowaniu drzewostanów na większych obszarach, niemniej z powodzeniem można je wykorzystać lokalnie do urozmaicenia składu gatunkowego drzewostanów. Podkreślono także, że udział gatunków w samosiewach zależy od źródła lokalnej bazy nasiennej, co stwarza tanią, szybką i skuteczną możliwość urozmaicania drzewostanów pierwszej generacji na glebach porolnych.

2.

Podstawy prawne zalesiania gruntów

2.1.

Ogólne wymagania

Zalesianie gruntów to nie tylko sposób na ich zagospodarowanie, ale także wkład w rozwiązywanie problemów rolnictwa i aktywizację obszarów wiejskich oraz w kształtowanie struktury przestrzennej, warunków przyrodniczych i pożądanego poziomu różnorodności biologicznej. Z tych względów przy zalesianiu gruntów znajduje zastosowanie wiele przepisów, m.in. z zakresu leśnictwa, zagospodarowania przestrzennego, rolnictwa, ochrony środowiska, ochrony przyrody, ochrony gruntów rolnych i leśnych, ochrony roślin, nasiennictwa leśnego, a także podstawowa wiedza na temat stosunków cywilnoprawnych oraz dysponowania własnością⁸. Znajomość tych zagadnień ma duże znaczenie, gdy właściciel gruntu chce skorzystać z pomocy finansowej przeznaczonej na zalesianie⁹. Z chwilą ukończenia zalesiania mamy do czynienia z jakościowo nową formą użytkowania gruntów i z tego względu każda zmiana – niezależnie od tego, czy jest związana z powrotem do użytkowania rolnego¹⁰, czy przeznaczeniem na cele nierolnicze i nieleśne¹¹ – możliwa jest dopiero po uzyskaniu zgody określonego organu administracji publicznej.

Podstawowym aktem prawnym regulującym problematykę zalesień jest ustawa o lasach, która zawiera zapisy dotyczące m.in.:

- określenia rodzajów gruntów, które mogą być przeznaczone do zalesienia (nieużytki, grunty rolne nieprzydatne do produkcji rolnej i grunty rolne nieużytkowane rolniczo oraz inne), wraz ze wskazaniem poświadczanych funkcji środowiskowych zalesień (zapobieganie erozji i stepowieniu, ochrona wód, leśna rekultywacja gruntów, ustalanie wydym i lotnych piasków);
- wskazania „Krajowego programu zwiększania lesistości” jako dokumentu określającego wielkość zalesień, ich rozmieszczenie oraz sposób realiza-

⁸ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks Cywilny (DzU z 1971 r. nr 16, poz. 93 z późn. zm.), ze szczególnym uwzględnieniem przepisów dotyczących dysponowania własnością (Księga druga, tytuł I).

⁹ Pomoc finansowa udzielana jest na podstawie przepisów prawa, w ramach różnego rodzaju programów. Programy te określają szczegółowe warunki uczestnictwa, które następnie stanowią zobowiązanie właścicieli zalesiających grunty w zawieranych umowach cywilnoprawnych.

¹⁰ Art. 13, ust. 2 ustawy o lasach.

¹¹ Ustawa z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych (DzU z 2004 r. nr 121, poz. 1266 z późn. zm.).

cji. Program ten jest opracowywany przez ministra właściwego do spraw środowiska, a następnie zatwierdzany przez Radę Ministrów;

- ustalenia gruntu do zalesienia w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego lub decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu¹²;
- możliwości uzyskania pomocy na pokrycie kosztów zalesienia (poza zalesieniami rolniczymi) wraz ze wskazaniem źródła finansowania. Wnioski w tej sprawie kierowane są do starostów;
- zobowiązania do zapobiegania powstawaniu i rozprzestrzenianiu się pożarów oraz zapobiegania, wykrywania i zwalczania nadmiernie pojawiających się i rozprzestrzeniających organizmów szkodliwych;
- warunkowej dopuszczalności zmiany lasu na użytek rolny oraz wskazania podmiotów uprawnionych do podejmowania decyzji w tych sprawach¹³;
- postępowania związanego z uczestnictwem w działaniach zalesieniowych, współfinansowanych ze środków Unii Europejskiej, tj. sporządzania planów zalesienia i potwierdzania ich wykonania, oceny udatności uprawy w czwartym lub piątym roku oraz przekwalifikowania z urzędu gruntu rolnego na grunt leśny¹⁴.

Niezależnie od uregulowań zawartych w ustawie o lasach, przy podejmowaniu decyzji o zalesianiu swoich gruntów należy pamiętać także o:

- powstrzymaniu się od podejmowania działań mogących w istotny sposób pogorszyć stan siedlisk przyrodniczych oraz siedlisk gatunków roślin i zwierząt, a także w istotny sposób wpłynąć negatywnie na gatunki, dla których ochrony został wyznaczony obszar Natura 2000¹⁵. W praktyce każdy zamiar zalesienia powinien być skonsultowany z organem wskazanym w akcie prawnym ustanawiającym dany obszar Natura 2000¹⁶;
- preferowaniu przy zalesieniach rodzimych gatunków drzew i krzewów leśnych¹⁷. W przypadku zalesień rolniczych, współfinansowanych ze

¹² Art. 14, ust. 3 ustawy o lasach, przy czym – zgodnie z ustawą Prawo ochrony środowiska – wydanie decyzji o warunkach zabudowy na podstawie ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym dla przedsięwzięcia polegającego na zalesianiu wymaga uprzedniego uzyskania decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach.

¹³ Art. 13, ust. 2 i 3 ustawy o lasach; dla lasów niepaństwowych decyzję wydaje starosta.

¹⁴ Art. 35, ust. 5 ustawy o lasach.

¹⁵ Ustawa o ochronie przyrody – art. 33.

¹⁶ Są to rozporządzenia ministra właściwego do spraw środowiska, wydawane na podstawie ustawy o ochronie przyrody.

¹⁷ Ustawa o ochronie przyrody, z uwzględnieniem wydanych na jej podstawie przepisów wykonawczych.

środków Unii Europejskiej, wprowadzanie drzew i krzewów leśnych spoza ustalonej listy gatunków rodzimych może być przeszkodą w uzyskaniu pomocy na zalesienie;

- przestrzeganiu obowiązujących od 1 maja 2004 r. w odniesieniu do określonych gatunków drzew (sosna zwyczajna, świerk pospolity, jodła pospolita, modrzew europejski, dąb szypułkowy, dąb bezszypułkowy, brzoza brodawkowata, olsza czarna, buk zwyczajny) zasad regionalizacji nasiennej¹⁸;
- spełnieniu wymogów postępowania w sprawie oceny oddziaływania na środowisko przedsięwzięć związanych z zalesieniem o powierzchni powyżej 20 ha lub wylesieniem terenów o powierzchni nie mniejszej niż 1 ha, mającym na celu zmianę sposobu użytkowania terenu, zmianą lasu lub nieużytku na użytek rolny o powierzchni nie mniejszej niż 1 ha. Sprawy te mogą wymagać sporządzenia raportu o oddziaływaniu na środowisko, przy czym potrzeba taka musi wynikać ze szczegółowych uwarunkowań¹⁹;
- dotrzymaniu warunków korzystania przy pracach leśnych ze środków ochrony roślin²⁰ – należy dążyć do stosowania, jako pierwszych, metod biologicznych, agrotechnicznych, hodowlanych lub integrowanej ochrony roślin. W strefach ochronnych źródeł, ujęć wody lub na terenach uzdrowisk, otulin parków narodowych i rezerwatów przyrody można stosować tylko określone środki ochrony roślin. Zabiegi przy użyciu środków ochrony roślin mogą być wykonywane tylko przez osoby posiadające aktualne zaświadczenie o ukończeniu szkolenia w zakresie ich stosowania. Właściciele gruntów zobowiązani są do ewidencjonowania zabiegów wykonywanych z użyciem środków ochrony roślin.

¹⁸ Ustawa z dnia 7 czerwca 2001 r. o leśnym materiale rozmnożeniowym (DzU z 2001 r. nr 73, poz. 761 z późn. zm.), ze szczególnym uwzględnieniem wydanych na jej podstawie: rozporządzenia ministra środowiska z 9 marca 2004 r. dotyczącego wykazu, obszarów i mapy regionów pochodzenia leśnego materiału podstawowego (DzU z 2004 r. nr 67, poz. 621) oraz rozporządzenia ministra środowiska z dnia 19 kwietnia 2004 r. dotyczącego wykorzystywania leśnego materiału rozmnożeniowego poza regionem jego pochodzenia (DzU z 2004 r. nr 84, poz. 791).

¹⁹ Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (DzU z 2001 r. nr 62, poz. 627 z późn. zm.) oraz wydane na podstawie jej przepisów rozporządzenie rady ministrów z dnia 9 listopada 2004 r. w sprawie określenia rodzajów przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko oraz szczegółowych uwarunkowań związanych z kwalifikowaniem przedsięwzięcia do sporządzenia raportu o oddziaływaniu na środowisko (DzU z 2004 r. nr 257, poz. 2573 z późn. zm.).

²⁰ Ustawa z dnia 18 grudnia 2003 r. o ochronie roślin (DzU z 2004 r. nr 11, poz. 94 z późn. zm.).

Akty prawne dotyczące lasów, leśnictwa, ochrony przyrody (w tym wykaz istniejących i projektowanych obszarów Natura 2000) i ochrony środowiska dostępne są na stronach internetowych Ministerstwa Środowiska –

www.mos.gov.pl

Przepisy prawne z zakresu ochrony roślin oraz informacje o dopuszczonych do stosowania środkach ochrony roślin zamieszczane są na stronach internetowych Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi –

www.minrol.gov.pl

Regulacje dotyczące stosowania leśnego materiału rozmnożeniowego zamieszczone zostały w witrynie Biura Nasiennictwa Leśnego –

www.bnl.gov.pl

2.2.

Planowanie przestrzenne a zalesienia

Dla właściciela gruntu podstawowe znaczenie ma zgodność planowanego zalesienia z ustaleniami miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (plan miejscowy). Jest to szczególnie ważne, jeśli w obszarze objętym planem występują wielorakie potrzeby publiczne, w tym: gospodarki wodnej, produkcji rolniczej i hodowlanej, zachowania ładu przestrzennego oraz walorów przyrodniczych i krajobrazowych, rozwoju osadnictwa, inwestycji i produkcji przemysłowej²¹. W takiej sytuacji wynikiem analizy możliwości realizacji zalesień powinno być planistyczne wyznaczenie granicy lasu²², będącej umowną linią zamykającą kontur gruntowy określający obecny i przyszły sposób użytkowania gruntów. Najczęściej będziemy mieli do czynienia z granicą rolno-leśną, przy ustalaniu której bierze się pod uwagę głównie wa-

²¹ Tzw. plany obligatoryjne sporządzane dla obszarów wskazanych zarówno w ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (przestrzeń publiczna, lokalizacja wielkopowierzchniowych obiektów handlowych, scalenia i podziały nieruchomości), jak i innych ustawach (np. tereny górnicze). Pozostałe plany (tzw. fakultatywne) sporządzane są w zależności od uwarunkowań i potrzeb gminy.

²² „Zasady opracowywania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy w kontekście zalesień” stanowią załącznik nr 12 do PROW na lata 2007–2013.

runki glebowe, wymagania rolnictwa oraz ukształtowanie krajobrazu, w tym przebieg granic naturalnych i fizjograficznych.

Jeśli obowiązujące plany miejscowe nie precyzują lokalizacji zalesień²³, źródłem informacji o przeznaczeniu terenów oraz liniach rozgraniczających tereny o różnym przeznaczeniu lub różnych zasadach zagospodarowania jest studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy²⁴. Jego ustalenia nie mają rangi przepisu gminnego, niemniej uwzględniają istniejące ograniczenia w przeznaczaniu gruntów (wynikające z postępowania w sprawie oceny oddziaływania na środowisko²⁵). Studium pozwala zatem określić obszary, w obrębie których zalesianie gruntów nie jest sprzeczne z innymi ustalonymi potrzebami. W odniesieniu do rolniczej i leśnej przestrzeni produkcyjnej dotyczy to z reguły słabych użytków rolnych, które wskazywane są jako przeznaczone do zagospodarowania rolnego lub leśnego. Właściciele gruntów mogą także występować o indywidualne ustalenie lokalizacji zalesiania w drodze decyzji o warunkach zabudowy na podstawie ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, przy czym wymaga to uzyskania decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach.

Odrębne rozwiązanie przyjęto dla programów zalesieniowych dofinansowanych ze środków UE w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW). Ustalono, że pomocą finansową mogą być objęte grunty przewidziane do zalesienia w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego lub na podstawie zapisów w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy. W tym pierwszym przypadku spełnienie ww. wymogu potwierdza wypis z planu miejscowego, natomiast w drugim – zaświadczenie o braku sprzeczności przeznaczenia działek rolnych do zalesienia z ustaleniami studium.

²³ Plany miejscowe, w odróżnieniu od studium, nie muszą obejmować całego obszaru gminy.

²⁴ Jest to podstawowy dokument planistyczny na poziomie lokalnym (stanowi podstawę do ustalenia zasad przeznaczenia i zagospodarowania gruntów). Według badania GUS z 2005 r., studia posiadało ponad 98% gmin.

²⁵ Art. 40, ust. 1, pkt 1 ustawy Prawo ochrony środowiska.

Fot. 9. Linia energetyczna w obrębie gruntów rolnych przeznaczonych do zalesienia (fot. W. Gil)

Fot. 10. Las graniczący z działką użytkowaną jako grunt rolny (fot. W. Gil)

2.3.

Spory związane z przeznaczaniem gruntów do zalesienia

Przy przeznaczaniu gruntów do zalesienia mogą wystąpić sytuacje sporne, które z reguły dotyczą dopuszczalności zmiany dotychczasowego użytkowania gruntów oraz wpływu zakładanego lasu na sąsiadującą nieruchomość.

Jeśli chodzi o ograniczenia w zmianie sposobu użytkowania gruntów, to sprawy te regulowane są przez ogólne przepisy prawa, a każdemu ograniczeniu w dysponowaniu własnością powinno towarzyszyć stosowne odszkodowanie²⁶. Ograniczenia własności nieruchomości mogą być ustanawiane między innymi w celu zakładania i korzystania z *ciągów drenażowych, przewodów i urządzeń służących do przesyłania płynów, pary, gazów i energii elektrycznej oraz urządzeń łączności publicznej i sygnalizacji*²⁷. Ograniczenie następuje zgodnie z planem miejscowym, a w wypadku braku planu, zgodnie z decyzją o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego. Udzielenie zezwolenia na budowę wymienionych obiektów powinno być poprzedzone rokowaniami z właścicielem lub użytkownikiem wieczystym nieruchomości o uzyskanie zgody na wykonanie prac. Rokowania podejmuje osoba lub jednostka organizacyjna zamierzająca wystąpić z wnioskiem o zezwolenie, przy czym uzgadniane warunki zawsze wynikają z dotychczasowego użytkowania gruntów, a nie z możliwości dokonywania zmian.

Inaczej jest, gdy właściciel próbuje przeznaczyć do zalesienia grunty nieleśne, w obrębie których znajdują się już różnego rodzaju napowietrzne i podziemne obiekty infrastruktury, w tym: linie elektroenergetyczne, telekomunikacyjne, kablowe, rurociągi przesyłowe oraz obiekty ich wyposażenia (stacje pomp, stacje zaworów, stacje transformatorowe i rozdzielnie) (fot. 9). Zgodnie z przepisami określającymi warunki eksploatacji obiektów infrastruktury²⁸, obowiązują w tym wypadku m.in. wymagania dotyczące za-

²⁶ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (DzU z 1997 r. nr 78, poz. 483).

²⁷ Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (DzU z 2000 r. nr 46, poz. 543 z późn. zm.).

²⁸ Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (DzU z 2000 r. nr 106, poz. 1126 z późn. zm.), ustawa z dnia 10 kwietnia 1997 r. Prawo energetyczne (DzU z 2003 r. nr 153, poz. 1504 z późn. zm.) oraz wydane na podstawie ich przepisów akty wykonawcze dotyczące lokalizacji i warunków utrzymania różnego rodzaju infrastruktury.

chowania odpowiedniej odległości sadzenia drzew oraz utrzymania danej nieruchomości w sposób niepowodujący utrudnień w prawidłowym funkcjonowaniu tych obiektów. Z tego względu, przed podjęciem decyzji o zalesianiu, właściciel gruntu powinien poinformować podmiot eksploatujący dany obiekt infrastruktury (operatora systemu przesyłowego) o swoim zamiarze oraz uzgodnić zasięg tzw. strefy kontrolowanej, która powinna być użytkowana z pierwotnym przeznaczeniem.

Często spotykane są spory sąsiedzkie związane z sadzeniem drzewek przy granicy sąsiadującej nieruchomości. Większość z nich podlega rozstrzygnięciu na drodze cywilnej, gdyż nie ma dziś powszechnie obowiązujących przepisów prawa określających odległość sadzenia (regulacja taka obowiązywała do 14 stycznia 2004 r. w ramach ustawy o przeznaczeniu gruntów rolnych do zalesienia²⁹). Specjalne rozwiązanie przyjęto na potrzeby zalesień rolniczych w ramach PROW, gdzie do warunków realizacji wprowadzono zobowiązanie zalesiającego (producenta rolnego) do zakładania uprawy leśnej w odległości co najmniej:

- 1,5 m od granicy sąsiedniej działki użytkowanej jako grunt leśny,
- 3 m od granicy sąsiedniej działki użytkowanej jako grunt rolny, stanowiącej własność innego podmiotu.

²⁹ Ustawa z dnia 8 czerwca 2001 r. o przeznaczeniu gruntów rolnych do zalesienia (DzU nr 73 z 2001 r., z późn. zm.).

3.

Szczególne wymagania
dotyczące zalesień
współfinansowanych
ze środków Unii Europejskiej

3.1.

Rola leśnictwa i zalesień w rozwoju obszarów wiejskich w latach 2007–2013

W 2005 r. Rada Wspólnoty Europejskiej przyjęła dokument stanowiący podstawę wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW)³⁰. Dostrzeżono w nim między innymi, że rolnictwo i leśnictwo mają dominujący udział w zagospodarowaniu gruntów i w związku z tym są nośnikami zróżnicowania gospodarczego wsi. Zwrócono także uwagę na relacje pomiędzy rolnictwem i leśnictwem (jako sposobami użytkowania gruntów) a gospodarką zasobami naturalnymi i stanem środowiska przyrodniczego na obszarach wiejskich. Uznano także, że zasoby leśne powinny zostać rozszerzone i ulepszone poprzez pierwsze zalesienie gruntów rolnych i terenów innych niż grunty rolne, co ma przyczynić się do ochrony środowiska naturalnego, zapobiegania zagrożeniom naturalnym oraz pożarom, jak również złagodzenia zmian klimatu. Zalesienia muszą być dostosowane do warunków miejscowych, a ich realizacja prowadzona z zachowaniem należytej dbałości o środowisko naturalne i zwiększanie różnorodności biologicznej.

W Unii Europejskiej przyjęto, że wsparcie leśnictwa jest realizowane w ramach rozwoju obszarów wiejskich. Celowi temu mają służyć środki zwane „działaniami”, których wykaz oraz zasady stosowania określają akty prawne Unii Europejskiej, ustalające zasady dysponowania funduszem na rozwój obszarów wiejskich³¹. Wybór działań leśnictwa, które zostaną włączone do PROW, należy do kraju członkowskiego, przy czym sposób ich wdrożenia podlega uzgodnieniu z Komisją Europejską. Wśród działań leśnictwa, które mogą się przyczynić do restrukturyzacji wsi i poprawy warunków środowiskowych, najczęściej wymienia się zalesianie gruntów rolnych. O jego popularności świadczą również to, że w latach 1992–2000 zalesiono w UE ponad milion hektarów gruntów rolnych³².

³⁰ Rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005 z dnia 20 września 2005 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW).

³¹ Rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005 oraz Rozporządzenie Komisji (WE) nr 1974/2006 z dnia 15 grudnia 2006 r. ustanawiające szczegółowe zasady stosowania rozporządzenia Rady (WE) nr 1698/2005 w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez EFRROW.

³² Na podstawie rozporządzenia (EWG) nr 2080/92.

W Polsce zalesienia gruntów rolnych wspierano już w ramach PROW 2004–2006 (w okresie od wiosny 2005 r. do wiosny 2007 r. włącznie). Szacuje się, że efektem tego wsparcia było zalesienie ponad 40 tys. ha. gruntów prywatnych. Można zatem stwierdzić, że oferowana forma i wielkość pomocy spełniła oczekiwania rolników. Dotyczy to także tych, którzy nie uzyskali wsparcia w ramach ustawy o przeznaczaniu gruntów rolnych do zalesienia.

W toku prac nad PROW 2007–2013 wprowadzono szereg modyfikacji do założeń programu zalesieniowego, co wynikało m.in. z wydania przepisów wykonawczych Komisji Europejskiej dotyczących wsparcia zalesień z EFRROW³³ oraz decyzji politycznych Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi, podjętych przed ostatecznym zatwierdzeniem Programu. Tym samym kolejne zmiany zapisów działania zalesieniowego musiały uwzględnić:

- zwiększenie minimalnej powierzchni zalesienia z 0,3 ha do 0,5 ha, przy zachowaniu szerokości działki nie mniejszej niż 20 m;
- wyłączenie ze wsparcia na zalesienie gruntów położonych na obszarach Natura 2000 (do czasu opracowania planów zarządzania i ochrony);
- ograniczenie listy gruntów mogących być przedmiotem wsparcia w ramach zalesień gruntów rolnych do użytkowanych jako grunty orne oraz sady;
- ograniczenie całkowitej powierzchni zalesienia do 20 ha dla jednego producenta rolnego w całym okresie programowania;
- podwyższenie progu dochodów z rolnictwa, uprawniających do otrzymania premii zalesieniowej, z 20 do minimum 25% (osoby nie osiągające tego progu nie nabywają uprawnień do premii zalesieniowej).

Wszystkie zapisy PROW 2007–2013 podlegały ocenie pod kątem zgodności z Traktatem WE (notyfikacja), stąd też każda wnioskowana zmiana Programu także wymaga zachowania takiego trybu postępowania.

³³ Rozporządzenie Komisji (WE) nr 1974/2006 z dnia 15 grudnia 2006 r. ustanawiające szczegółowe zasady stosowania rozporządzenia Rady (WE) nr 1698/2005 w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez EFRROW.

3.2.

Działania wspierające leśnictwo, dofinansowywane ze środków UE w latach 2007–2013

Dokumentem programowym określającym zakres i formę wsparcia obszarów wiejskich w Polsce na najbliższe lata jest Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013³⁴. PROW 2007–2013 uzyskał 24 lipca 2007 r. akceptację Komitetu ds. Rozwoju Obszarów Wiejskich Komisji Europejskiej, a 7 września 2007 r. został zatwierdzony do realizacji decyzją Komisji Wspólnot Europejskich (KE)³⁵. Program ten jest finansowany zarówno z budżetu UE (EFRROW), jak i z krajowych środków publicznych. Łączna kwota dofinansowania ze środków publicznych w ramach Programu to ok. 17,2 mld euro, z czego ponad 13,2 mld euro to środki budżetu UE. W wydatkach 2007–2013 ujęto kwotę 3 mld euro, wynikającą z zobowiązań podjętych w ramach realizacji PROW 2004–2006. Część działań Programu jest kontynuacją instrumentów wdrażanych w ramach PROW 2004–2006 (tzw. działania towarzyszące Wspólnej Polityce Rolnej) oraz Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004–2006” (narzędzie Polityki Spójności UE). Dotyczy to zalesiania gruntów rolnych oraz przywracania potencjału produkcji leśnej zniszczonego naturalną katastrofą lub pożarem.

Uwzględniając bieżący stan przygotowania i wdrożenia poszczególnych instrumentów PROW 2007–2013, można uznać, że podstawowy strumień środków pomocowych na leśnictwo dotyczyć ma zalesiania gruntów (kwota ponad 650 mln euro). Niezależnie od tego leśnictwo ma być wspierane przez następujące działania:

- „Korzystanie z usług doradczych przez rolników i posiadaczy lasów”³⁶ – działanie to będzie miało istotne znaczenie dla rozwoju gospodarki leśnej oraz ochrony przyrody w lasach, gdyż zakres doradztwa obejmuje wszyst-

³⁴ PROW 2007–2013 stanowi załącznik do obwieszczenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 12 października 2007 r. (MP nr 94 z dnia 17 grudnia 2007 r., poz. 1035).

³⁵ Notyfikacja wraz z uwierzytelnionym podpisem decyzji KE nr CCI2007PL06RPO001 zatwierdzającej PROW w RP na lata 2007–2013 została przekazana Polsce w dniu 11 września 2007 r.

³⁶ Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 17 kwietnia 2008 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Korzystanie z usług doradczych przez rolników i posiadaczy lasów”, objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 (DzU z 2008 r. nr 78, poz. 470).

kie etapy gospodarowania (z uwzględnieniem funkcji pełnionych przez lasy) wraz z promowaniem działań łączących się z ekologizacją gospodarki leśnej (odnowienia naturalne, zachowanie zasobów przyrody). Beneficjentami mogą być wszyscy właściciele lasów (płatnicy podatku leśnego), ponieważ odstąpiono od wymogu równoczesnego posiadania gruntów rolnych. Zakres dostępnych usług określił Minister RiRW w formie katalogu usług doradczych wraz ze zryczałtowanymi, jednolitymi w kraju stawkami za ich świadczenie. Usługi doradcze będą świadczyły ośrodki doradztwa rolniczego (ODR), izby rolnicze oraz podmioty doradcze, które uzyskały akredytację Ministra RiRW. W stosunku do okresu programowania 2004–2006 nowością jest to, że beneficjenci działania muszą najpierw nabyć usługę doradczą, a dopiero później mogą wystąpić o częściowe zrefundowanie poniesionych kosztów (80%), jednak nie więcej niż równowartość kwoty 1500 euro/gospodarstwo w całym okresie programowania 2007–2013.

- „Odtwarzanie potencjału produkcji leśnej zniszczonego przez katastrofy oraz wprowadzanie instrumentów zapobiegawczych” – działanie realizowane ma być w ramach dwóch schematów, z których pierwszy dotyczy wsparcia dla obszarów, na których nastąpiła katastrofa naturalna lub klęska żywiołowa (obszary takie zostały już wyznaczone na podstawie zgłoszeń ministra właściwego ds. środowiska), natomiast drugi obejmuje wprowadzenie elementów zapobiegawczych na terenach zaliczonych do dwóch najwyższych kategorii zagrożenia pożarowego (objęty pomocą obszar został wyznaczony przez MRiRW na podstawie „Kategoryzacji zagrożenia pożarowego lasów Polski”). Celem działania jest odnowienie i pielęgnacja drzewostanów zniszczonych przez czynniki biotyczne i abiotyczne oraz wprowadzanie mechanizmów zapobiegających, ze szczególnym uwzględnieniem zabezpieczeń przeciwpożarowych. W ramach działania przewidziano dofinansowanie na poziomie do 100% kosztów kwalifikowalnych. Beneficjentem działania jest nadleśnictwo, które w toku przygotowywania projektu jest obowiązane do poinformowania właścicieli lasów o planowanym projekcie i uwzględnienia w nim potrzeb lasów prywatnych i komunalnych. Potrzeby te powinien określać plan urządzenia lasu (w lasach państwowych), uproszczony plan urządzenia lasu lub powinna to zrobić decyzja wydana na podstawie inwentaryzacji stanu lasu (w lasach niepaństwowych).
- „Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw” – pomoc udzielana w ramach działania ma dotyczyć inwestycji związanych z tworzeniem lub rozwo-

jem mikroprzedsiębiorstw działających między innymi w zakresie usług dla gospodarstw rolnych lub leśnictwa. Beneficjentem działania może być osoba fizyczna lub osoba prawna, lub jednostka organizacyjna nieposiadająca osobowości prawnej, która prowadzi (podejmuje) działalność jako mikroprzedsiębiorstwo zatrudniające poniżej 10 osób i mające obrót nieprzekraczający równowartości w złotych 2 mln euro. Pomoc ma formę zwrotu części kosztów kwalifikowalnych operacji (maks. 50%), a jej wysokość jest uzależniona od liczby tworzonych miejsc pracy (przy utworzeniu co najmniej pięciu miejsc pracy może maksymalnie wynieść 300 tys. zł).

Podział środków finansowych na poszczególne działania PROW 2007–2013 pozostaje w gestii Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi (Minister RiRW).

Opis PROW 2007–2013 oraz zawartych w nim działań zamieszczono na stronach internetowych Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi: www.minrol.gov.pl.

3.3.

Zasady realizacji zalesień PROW 2007–2013

Zasady realizacji działania „Zalesianie gruntów rolnych oraz zalesianie gruntów innych niż rolne” określono w PROW 2007–2013. Podstawę prawną opracowania działania stanowią szczegółowe przepisy UE, tj. art. 43 i 45 Rozporządzenia Rady (WE) nr 1698/2005 oraz art. 30 i 31 Rozporządzenia Komisji (WE) nr 1974/2006, natomiast jego realizacja prowadzona jest na podstawie przepisów krajowych, tj. ustawy z dnia 7 marca 2007 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich³⁷ oraz rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 18 czerwca 2007 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finanso-

³⁷ DzU z 2007 r. nr 64, poz. 427 z późn. zm.

Fot. 11 i 12. Zalesienia gruntów porolnych na Podlasiu (u góry; fot. P. Fabijański)
i Pomorzu Gdańskim (fot. E. Pudlis)

wej w ramach działania „Zalesianie gruntów rolnych oraz zalesianie gruntów innych niż rolne”, objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013³⁸. Przepisy UE dotyczą m.in. wskazania podmiotów uprawnionych do uzyskania pomocy, zakresu i wysokości pomocy, zasad kwalifikowania gruntów do zalesień, zobowiązania do dostosowania zalesień do lokalnych warunków siedliskowych oraz obligatoryjnych wyłączeń z przyznania pomocy. Przepisy krajowe służą zapewnieniu prawidłowej realizacji zalesień w ramach PROW 2007–2013 i dotrzymaniu ustaleń podjętych przez Polskę z Komisją Europejską. W szczególności dotyczą określenia właściwości jednostek organizacyjnych i organów w zakresie wspierania poszczególnych działań ze środków EFRROW (dotyczy to też Lasów Państwowych³⁹) oraz udzielania, wstrzymywania, zawieszania, zwracania i zmniejszania pomocy finansowej oraz ustalenia zawartości planów zalesienia.

Założono, że działanie zalesieniowe realizowane będzie na terenie całego kraju i ma ono służyć m.in. powiększeniu obszarów leśnych, utrzymaniu i wzmocnieniu ekologicznej stabilności obszarów leśnych poprzez zmniejszenie fragmentacji kompleksów leśnych i tworzenie korytarzy ekologicznych, zwiększeniu udziału lasów w globalnym bilansie węgla oraz ograniczeniu zmian klimatu. Pomoc udzielana w ramach działania dotyczy zarówno zalesiania gruntów rolnych (Schemat I – rolniczy), jak i zalesiania gruntów innych niż rolne (Schemat II – nierolniczy). Pod pojęciem grunty rolne rozumie się grunty orne i sady, natomiast do gruntów innych niż rolne zalicza się przede wszystkim tereny, na których dawno zaprzestano prowadzenia uprawy rolnej (zapusty, odłogi) oraz obszary, dla których zalesienie stanowi racjonalny sposób zagospodarowania (wykorzystanie funkcji glebochronnych⁴⁰ i wodochronnych lasów). Objęcie pomocą gruntów nierolniczych sprzyja kumulowaniu efektu zalesiania, co jest istotne z punktu widzenia wzmocnienia ekologicznych funkcji obszarów nieurbanizowanych (połączenia między kompleksami leśnymi, tzw. ciągi migracyjne, korytarze ekologiczne). W zalesieniach nierolniczych ciekawie przedstawia się możliwość wykorzystania sukcesji naturalnej, przez co rozumie się zmiany zachodzące

³⁸ DzU z 2007 r. nr 114, poz. 786 z późn. zm.

³⁹ W zakresie przygotowania i odbioru zalesień PROW 2007–2013.

⁴⁰ Wykaz obszarów najbardziej narażonych na degradację gleb w wyniku erozji wodnej (powierzchniowej i wąwozowej) zawarto w materiałach MRiRW z 2003 r., dotyczących programów rolnośrodowiskowych.

Fot. 13. Odłogowane grunty porolne, przewidziane do zalesienia (fot. W. Gil)

Fot. 14. Sosna i brzoza w sposób naturalny wkraczające na teren opuszczony przez rolnictwo (fot. W. Gil)

w zbiorowiskach roślinnych na opuszczonych terenach rolniczych w wyniku znaczącego pojawu rodzimych gatunków lasotwórczych. Beneficjentem działania może być osoba fizyczna lub prawna, lub grupa osób fizycznych albo prawnych, posiadająca gospodarstwo rolne na terenie UE oraz prowadząca działalność rolniczą (czyli producent rolny – właściciel gruntów rolnych oraz gruntów innych niż rolne). Pomocą na zalesianie mogą być objęte także grunty gminne.

Wspierane zalesienia muszą być dostosowane do lokalnych warunków siedliskowych i krajobrazowych, co realizowane jest poprzez odpowiedni dobór składu gatunkowego upraw (tylko gatunki rodzime, z uwzględnieniem jakości gruntów lub stanu porastającej grunty roślinności drzewiastej) oraz uwzględnienie ustaleń planu miejscowego lub studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy. Ponadto do czasu zidentyfikowania gruntów bez przeciwwskazań środowiskowych do zalesiania, z działania wyłączono wszystkie obszary Natura 2000, a także przyjęto, że zalesienie planowane w granicach parku krajobrazowego i rezerwatu przyrody powinno być zaopiniowane przez właściwego miejscowo wojewodę (wojewódzkiego konserwatora przyrody) lub – w wypadku parku narodowego – przez dyrektora tego parku w celu potwierdzenia, iż jego wykonanie jest zgodne z planem ochrony tego obszaru i nie pogorszy stanu siedlisk i gatunków uznanych za priorytetowe przez UE. Wskazywane ograniczenia w zalesianiu ze względów przyrodniczych powinny być traktowane jako zachęta do ubiegania się o pomoc finansową w ramach działań rolnośrodowiskowych lub podejmowanych inicjatyw wspólnotowych (np. LIFE+). Z pomocy na zalesianie wyłączono także trwałe użytki zielone (użytkowane jako TUZ) oraz działki rolne, objęte dopłatami z tytułu wspierania gospodarowania na obszarach górskich i innych obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW) przez co najmniej 5 lat od uzyskania pierwszej płatności ONW. Płatność ONW jest przyznawana w celu kontynuowania gospodarowania na gruntach rolnych⁴¹, stąd też nie jest możliwe korzystanie z pomocy finansowej obydwu działań na jednej działce.

⁴¹ Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 11 kwietnia 2007 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Wspieranie gospodarowania na obszarach górskich i innych obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW)”, objętego PROW 2007–2013.

Pomoc na zalesianie udzielana jest w formie płatności ryczałtowych, ustalanych na podstawie kalkulacji przeciętnych kosztów realizowanego schematu i wariantu zalesiania (np. sadzonki mikoryzowane, funkcje zalesienia). Przy kalkulacji płatności uwzględnia się 30% udział własny beneficjenta. Pomoc udzielana w ramach Schematu I dotyczy: założenia uprawy leśnej (wsparcie na zalesienie), pielęgnacji uprawy leśnej (premia pielęgnacyjna), utraconego dochodu z tytułu wyłączenia gruntów z uprawy rolnej (premia zalesieniowa). Pomoc dla Schematu II nie obejmuje premii zalesieniowej. Sprawy związane z pomocą udzielaną na zalesianie w ramach PROW 2007–2013 poruszono w odrębnym rozdziale poradnika.

4.

Przyrodnicze i praktyczne aspekty zalesiania

4.1.

Rolnictwo a przyroda (w skrócie)

Tradycyjny model gospodarki rolnej w Polsce sprzyjał na ogół wysokiej różnorodności biologicznej i krajobrazowej⁴², a jego ostoję stanowiły indywidualne gospodarstwa rolne. Charakteryzował się on m.in.:

- dużym rozdrobnieniem gruntów, tworzących w krajobrazie charakterystyczne układy mozaikowe, z licznymi miedzami oraz pasmami lub kępami zadrzewień (zagajników) i zakrzywień;
- występowaniem wśród upraw rolniczych takich obiektów, jak torfowiska, oczka wodne i bagienka oraz strome skarpy i wychodnie skalne (zwane nieużytkami);
- stosowaniem ekstensywnych metod uprawy rolnej, z niewielkim zużyciem nawozów sztucznych i środków ochrony roślin, co ograniczało skalę fizycznej, chemicznej i biologicznej degradacji gleby;
- utrzymywaniem regionalnych, tradycyjnych upraw roślin i hodowli tradycyjnych ras zwierząt domowych.

Opisane czynniki wpłynęły na ukształtowanie agrocenoz będących siedliskiem wielu już rzadkich gatunków roślin i zwierząt. Ich ochrona wymaga utrzymania tradycyjnego modelu rolnictwa, w którym jest miejsce zarówno na zalesianie, jak i użytkowanie posiadanego lasu. Jeśli celem wprowadzanych administracyjnie ograniczeń, zakazów i nakazów jest zapewnienie reprezentatywności całej gamy rzadkich siedlisk poprzez ich ochronę również poza wyznaczonymi obszarami, to wówczas nie powinno to odbywać się bez wiedzy i akceptacji właścicieli gruntów. Wymaga to także znacznych środków finansowych przeznaczanych m.in. na poprawienie relacji dochodowych w obrębie rozdrobnionych gospodarstw rolnych (np. w ramach różnicowania działalności), doradztwo w zakresie ochrony różnorodności biologicznej w rolnictwie (w ramach ODR oraz programów doradczych), dopłaty z tytułu stosowania określonych praktyk rolniczych (programy rolnośrodowiskowe) oraz na zachęty do utrzymania istniejącego stanu niektórych gruntów rolnych i nieużytków (działania obejmujące tzw. obszary priorytetowe). Korzystając z uprzejmości Klubu Przyrodników⁴³ oraz innych

⁴² Tadeusz J. Chmielewski, Tadeusz Węgorek, opracowanie „Rolnicza przestrzeń produkcyjna a różnorodność biologiczna”, stanowiące fragment raportu „Różnorodność biologiczna Polski”, NFOŚ, Warszawa 2003.

⁴³ Klub Przyrodników, 66-200 Świebodzin, ul. 1 Maja 22, adres internetowy: www.kp.org.pl.

Fot. 15. Bagno (fot. W. Gil)

Fot. 16. Wydma nadmorska (fot. W. Gil)

zaprzyjaźnionych osób, zamieszczamy zdjęcia półnaturalnych i naturalnych zbiorowisk nieleśnych, które tworzą dziś grupę najbardziej zagrożonych ekosystemów w UE. Niektóre z nich są zagospodarowane i użytkowane, inne mają status nieużytków (fot. 15 i 16).

Z tego względu warto zwrócić uwagę na stan tzw. pozostałych gruntów⁴⁴, wchodzących w skład gospodarstwa rolnego, do których wlicza się grunty pod zabudowaniami, podwórzami, placami, ogrodami ozdobnymi, pod drogami, powierzchnię wód śródlądowych, rowów melioracyjnych, porośniętą wikliną w stanie naturalnym, powierzchnię innych gruntów (torfowiska, żwirownie), nieużytków, przeznaczoną do rekreacji, a także powierzchnię gruntów rolnych nie użytkowanych rolniczo, gdy grunty te nie powrócą już do użytkowania rolniczego.

Szereg cennych zbiorowisk naturalnych (m.in. bagien, niektórych wydm, torfowisk) charakteryzuje się występowaniem w ich obrębie skrajnych warunków, takich jak zasolenie, zakwaszenie, wysoka wilgotność, brak wody, znaczne wahania temperatury w wierzchnich warstwach gleby (brak osłony). Głównie z tego powodu nie nadawały się one do uprawy rolnej lub zalesiania. Inaczej natomiast przedstawia się sytuacja wielu otwartych zbiorowisk półnaturalnych, ukształtowanych w wyniku koszenia porastającej roślinności lub wypasu zwierząt, zdarza się bowiem, że dążenie do poprawy opłacalności produkcji rolnej wyrażane jest w pierwszym rzędzie odstępianiem od tradycyjnych, ekstensywnych form gospodarowania. Tym samym, w zależności od potrzeb właściciela, grunty stanowiące cenne siedliska półnaturalne są przekształcane w pola uprawne, wykorzystywane pod intensywnie plonujące użytki zielone bądź przeznaczone pod zabudowę lub do zalesienia. Należy przy tym pamiętać, że już samo zaniechanie koszenia roślinności lub wypasu zwierząt przyczynia się do zmian w składzie porastającej roślinności, stanowiącej etap procesu sukcesji naturalnej.

Do najbardziej zagrożonych siedlisk półnaturalnych w obrębie obszarów rolniczych należą⁴⁵:

- **łąki trzęślicowe** – nazwa pochodzi od trzęślicy modrej, trawy tworzącej charakterystyczne kępy. Na łąkach tych spotykane są także takie gatunki rzadkie, jak goździk pyszny, mieczyk dachówkowaty, kosaciec syberyjski

⁴⁴ W 2007 r., zgodnie z metodologią Eurostatu, dokonano dodatkowego podziału użytków rolnych.

⁴⁵ Za opracowaniem pani Marty Jermaczek przygotowanym na zlecenie Klubu Przyrodników (2008 r.).

Fot. 17. Łąka trzęślicowa z kosaćcem (fot. A. Jermaczek)

Fot. 18 Murawa kserotermiczna (fot. A. Jermaczek)

i oman wierzbolistny. Łąki trzęślicowe występują na siedliskach o zmiennym poziomie wód gruntowych, w warunkach ekstensywnego użytkowania – koszenia co kilka lat, najlepiej późnym latem lub jesienią. Siano z tych łąk, o niewielkiej wartości odżywczej, używane było jako ściółka. Takie warunki sprawiły, że wykształciła się kompozycja gatunków późno kwitnących (zwykle w sierpniu), znoszących zarówno okresowe podtopienie, jak i okresy przesuszenia, umiających przetrwać w warunkach niewielkiej zawartości łatwo dostępnych związków odżywczych w glebie. Ponieważ łąki takie nie mają dużej wartości gospodarczej, zwłaszcza że coraz mniej gospodarstw wykorzystuje siano jako ściółkę, często są zalesiane lub prędzej czy później zarastają lasem. Zaliczane są do jednych z najszybciej zanikających siedlisk w Europie. Ochrona łąk trzęślicowych polega na ekstensywnym, późnym koszeniu (najlepiej we wrześniu) oraz na utrzymywaniu dotychczasowych warunków wodnych (fot. 17);

- **murawy kserotermiczne** są to specyficzne układy roślinności, wykształcające się w miejscach suchych i gorących, które przypominają stepy południowo-wschodniej Europy. W Polsce występują zwykle w miejscach, gdzie warunki uniemożliwiają rozwój innej roślinności – na skałach, urwiskach, a także na stromych krawędziach dolin rzecznych o południowej i zachodniej wystawie. Do rozprzestrzenienia niewielkich, występujących naturalnie płatów muraw napiaskowych przyczynił się m.in. wypas owiec na nagranych wzgórzach. Obecnie należą one do najszybciej ginących zbiorowisk w Europie. Wśród muraw kserotermicznych można wyróżnić murawy ostnicowe, lepnicowo-kostrzewowe, kłosownicowe i inne. Różnią się one nie tylko składem florystycznym, ale też siedliskiem, na jakim występują. Na skutek zaprzestania wypasu owiec, wiele siedlisk kserotermicznych zarasta, początkowo krzewami głogu, tarniny i róż, a następnie lasem. Niekiedy na murawy te wkracza sosna. Murawy kserotermiczne bywają też zalesiane jako nieużytki (fot. 18);
- **murawy napiaskowe i wydmy śródlądowe** wykształcają się na suchych, ciepłych, zwykle ubogich piaskach. Są zróżnicowane – od najuboższych muraw szczotlichowych z dominującą kępową trawą szczotlichą siwą oraz licznymi porostami, przez bogatsze murawy z goździkiem kropkowanym, zawiciągami pospolitym i kostrzewą owczą, po murawy z lepnicą tatarską, charakterystyczne dla piaszczystych wzniesień w dolinach rzek. Często

Fot. 19. Murawa napiaskowa (fot. A. Jermaczek)

Fot. 20. Wydma śródlądowa (fot. A. Jermaczek)

spotkać tu można przedstawicieli sukulentów, np. rozchodniki – ostrego i sześciorzędownego, liczne rośliny przeżywające zimę i suszę w postaci nasion oraz rośliny zarodnikowe. Murawy napiaskowe i wydmy śródlądowe często zaliczane są do nieużytków i zalesiane (fot. 19 i 20).

Identyfikacja cennych siedlisk wymaga znacznej wiedzy przyrodniczej, stąd też w wypadku wystąpienia wątpliwości dotyczących celowości zamierzonej zmiany sposobu użytkowania gruntu zaleca się zasięgnięcie opinii u doradców akredytowanych przez Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi⁴⁶.

4.2.

Zapewnienie wpływu zalesień na zwiększanie różnorodności biologicznej

Szczególne zadanie zalesień polega na ochronie i „wzmacnianiu” najcenniejszych obszarów przyrodniczych. Rozumie się przez to zarówno tworzenie i rozwijanie powiązań (korytarzy) między istniejącymi obszarami chronionymi, jak i rezygnację z zalesień w celu zachowania w stanie niezmienionym siedlisk naturalnych oraz dzięki fauny i flory. W Polsce większość zalesień podejmowana jest w obrębie gruntów wyłączanych z produkcji rolnej oraz gruntów, gdzie dawno zaniechano takiej działalności. Zgodnie z KPZL pierwszoplanowe znaczenie ma zalesianie:

- gruntów położonych w enklawach lub półenklawach kompleksów leśnych, które nie pełnią istotnych funkcji biocenotycznych, a przyczynią się do powiększenia istniejących kompleksów leśnych;
- gruntów łączących mniejsze kompleksy leśne w zwarte i ciągłe struktury krajobrazu, tzw. korytarze ekologiczne;
- gruntów położonych na obszarach wymagających ochrony gleby i wód (np. wododziały);
- gruntów w obrębie dużych obszarów otwartych, gdzie istnieje możliwość utworzenia kompleksu leśnego o powierzchni co najmniej 5 hektarów lub większej.

⁴⁶ Umożliwia to ubieganie się o znaczny (80%) zwrot wydatków poniesionych na usługę doradczą.

Fot. 21. Oczko wodne pozostawione w obrębie zalesianych gruntów – lasy miejskie Elbląga (fot. I. Łukasiewicz)

Fot. 22. Ze względu na znaczenie przyrodnicze to oczko wodne powinno być wyłączone z zalesiania (fot. W. Gil)

Zalesienia mogą być podejmowane tam, gdzie nie koliduje to z osiągnięciem innego ważnego celu. Identyfikacja tych kolizji następuje za pomocą narzędzi planowania przestrzennego (opisane wcześniej), niemniej ze względu na ich niedoskonałość, w określonych warunkach zalesienia muszą być kontrolowane, czyli uzgadniane z właściwymi organami. Decyzji wymagać będą m.in. projekty zalesienia w obrębie:

- wszystkich obszarów chronionych,
- dolin rzek (tereny zalewowe) i terenów zabagnionych obniżen,
- rolniczych polan puszczańskich (enklaw) o walorach przyrodniczych i kulturowych (np. w Puszczy Białowieskiej),
- obszarów o wybitnych walorach widokowych (obszary takie należy wyznaczyć w planach zagospodarowania przestrzennego gmin).

Ze względu na znaczenie przyrodnicze postuluje się wyłączyć z zalesiania:

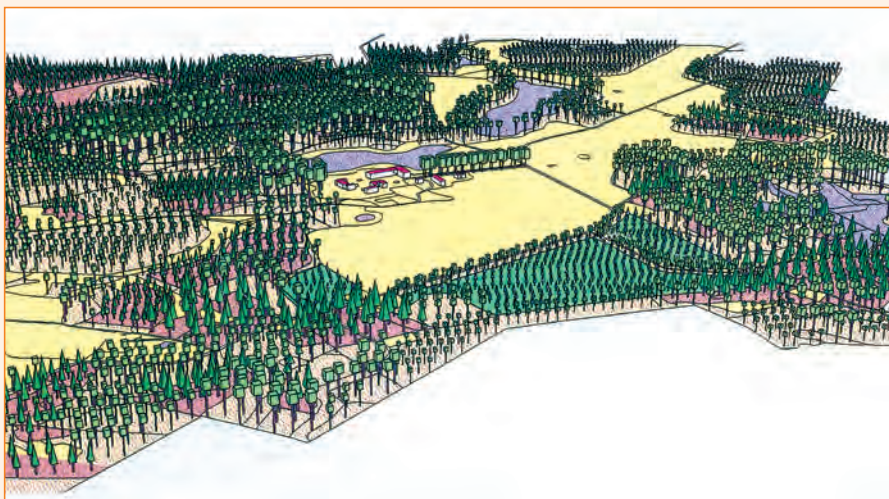
- grunty rolne i śródpolne nieużytki, zaliczane do siedlisk priorytetowych w programie rolnośrodowiskowym (np. bagna, mszary, torfowiska, oczka wodne, solniska, trzcinowiska i inne siedliska okresowo podmokłe, mura wy kserotermiczne, remizy, wrzosowiska, wydmy, gołoborza i wychodnie skalne), niechronione lub objęte ochroną prawną jako np. użytki ekologiczne (fot. 21 i 22);
- miejsca cenne z historycznego bądź archeologicznego punktu widzenia.

Problemem, który wymaga szczególnej uwagi, jest kształtowanie krajobrazu rolniczego. Istotną rolę odgrywa tu szereg zagadnień, w tym m.in. niekontrolowana urbanizacja terenów wiejskich, porzucanie użytków zielonych, wprowadzanie wielkoobszarowych upraw rolnych oraz zalesianie gruntów. W niektórych krajach europejskich od lat zwraca się dużą uwagę na zagadnienie przekształcania krajobrazu w wyniku zalesienia. W tym celu między innymi wykorzystywane było proste oprogramowanie komputerowe, pozwalające na zobrazowanie zmian. Przedstawione ryciny (ryc. 1a i 1b na s. 52) były graficznym załącznikiem do wniosku o wydanie decyzji na zalesienie (Dania, 1994 r.). Zalesienia te zostały wykonane.

Zalesienia powinny być dostosowane do lokalnych warunków siedliskowych i krajobrazowych. Przy ich realizacji szczególną uwagę powinno się poświęcać wykorzystaniu istniejących zadrzewień i zakrzaczeń, pozostawieniu oczek wodnych i bagienek oraz wykorzystaniu wszelkich różnicowań siedliskowych w celu urozmaicenia składu gatunkowego zakładanych upraw leśnych. Tam, gdzie jest to możliwe należy także dążyć do wykorzystania sukcesji naturalnej.

Ryc. 1a. Krajobraz przed zalesieniem gruntów

Ryc. 1b. Spodziewane przekształcenie krajobrazu w wyniku zalesienia

Zgodnie z potrzebami zachowania ładu przestrzennego przyjmuje się, że lokalizacja zalesień powinna zapewniać zmniejszenie istniejącego rozdrobnienia i rozproszenia kompleksów leśnych. Należy dążyć do tego, aby docelowa powierzchnia kompleksu leśnego nie była mniejsza niż 5 hektarów. Ze względów przyrodniczych i produkcyjnych zaleca się, żeby powierzchnie mniejsze niż 0,5 hektara wykorzystywane były do tworzenia zbiorowisk drzewiasto-krzewiastych o funkcjach zadrzewień.

4.3.

Planowanie zalesień w obrębie gospodarstwa

Po rozeznaniu w gminie spraw związanych z dopuszczalną lokalizacją zalesień, należy przystąpić do wyznaczenia gruntów do zalesienia w obrębie danego gospodarstwa. Oceniając przydatność gruntów do zalesienia, należy zwrócić uwagę na ich położenie w stosunku do lasów, wielkość i kształt powierzchni, pokrycie roślinnością (w tym leśną) oraz możliwy wpływ zakładanego lasu na użytkowanie gruntów sąsiadującej nieruchomości. Przy okazji należy sprawdzić stan oznakowania granic własnej nieruchomości oraz powierzchnię przyszłych obiektów zalesienia. Przy planowaniu zalesień pierwszeństwo powinny mieć grunty położone w enklawach lub półenklawach leśnych oraz grunty łączące istniejące już kępy leśne. W celu wytworzenia ciągłości z istniejącym lasem, powierzchnia przeznaczona do zalesienia powinna wynosić co najmniej 10 arów, a szerokość zalesienia nie powinna być mniejsza niż 20 metrów.

Na dużych powierzchniach gruntów przeznaczonych do zalesienia należy stosować postępowanie etapowe, zmierzające do wytworzenia odporności na szkody powodowane przez wiatr i okiść oraz zapewnienie realizacji ustalonych wymagań przeciwpożarowych. Przydatne byłoby podzielenie zalesianego obszaru na działki szerokości 60–100 m i przyjęcie zasady zalesiania działki bezpośrednio sąsiadującej po upływie co najmniej pięciu lat⁴⁷.

⁴⁷ „Kompleksowe zasady leśnego zagospodarowania gruntów porolnych”, Lasy Państwowe – Instytut Badawczy Leśnictwa, Warszawa 1998 r.

Fot. 23. Punkt czerpania wody w obrębie zalesianych gruntów (fot. A. Rutkowski)

LEGENDA

- planowane zalesianie
- istniejący las
- zadrzewienia i zakrzaczenia
- linia wysokiego napięcia
- linia kolejowa
- droga dojazdu
- zbiornik wodny

Ryc. 2. Szkic rozmieszczenia zalesianych gruntów

Ze względów praktycznych najlepsze byłoby stosowanie zasady przeznaczania do zalesienia całych działek gruntu z wykorzystaniem, jako granicy przyszłego kompleksu leśnego, istniejących dróg lub rozgraniczeń naturalnych (na przykład cieków wodnych). Należy pamiętać, że przy lokalizacji zalesień obowiązują wszelkie ograniczenia wynikające z przebiegu przez grunty dróg publicznych, linii energetycznych, rurociągów i lokalizacji innych obiektów (w tym także melioracyjnych). Wewnątrz granic projektowanego zalesienia mogą się znajdować oczka wodne, lokalne zabagnienia, skupiska drzew i krzewów (remizy), pojedyncze drzewa owocowe, naloty samosiewu – głównie gatunków lekko nasienne. Obiekty te można doskonale wkomponować w projektowane nasadzenia w celu wzmocnienia różnorodności biologicznej całego obszaru, osłony gatunków drzew wrażliwych na znaczne wahania temperatury i wilgotności powietrza (na obszarach otwartych) lub w celu ochrony przeciwpożarowej. Drogi istniejące w obrębie zakładanego kompleksu upraw leśnych powinny umożliwiać dojazd jednostek ratowniczych do miejsca ewentualnego pożaru, punktów czerpania wody oraz dróg publicznych. Ponadto należy pamiętać o pasach przeciwpożarowych i zakładać je przy obiektach mogących stwarzać zagrożenie pożarowe lasu (kolej, drogi publiczne) (fot. 23).

Rozkład projektowanych zalesień oraz szczegóły dotyczące istniejących obiektów i granic z sąsiadującymi parcelami gruntowymi należy nanieść na wyrys z mapy ewidencji gruntów i budynków, na której uwidocznione są dane dotyczące działek gruntu (numeracja, rodzaj użytkowania gruntów oraz zasięg poszczególnych klas bonitacyjnych). Szkic taki będzie niezbędny do sporządzenia w przyszłości planu zalesienia gruntów (ryc. 2).

Jeśli powierzchnia gruntów, w obrębie których planowane są zalesienia, przekracza 2 ha, należy podjąć starania związane z rozpoznaniem siedliska pod względem żyzności. W tym celu konieczne jest wykonanie badań gleboznawczych, pozwalających na określenie rodzaju i składu mechanicznego gleby oraz przebadaniu jej parametrów chemicznych (zawartości składników odżywczych, próchnicy, stosunku węgla do azotu oraz kwasowości). Informacje uzyskane na ten temat pozwolą na przypisanie poszczególnym działkom zalesieniowym potencjalnych typów siedlisk leśnych oraz odpowiadających im składów gatunkowych upraw leśnych. W trakcie badań gleboznawczych uzyskujemy także wiarygodną informację, pomocną w ustaleniu odpowied-

niego sposobu przygotowania gleby do sadzenia. Pozwoli to uniknąć w przyszłości zjawiska wzrostowej deformacji korzeni (w wypadku występowania warstwy zbitej gleby, zwanej stopą płużną).

Jeśli nie wykonuje się badań gleboznawczych, można podjąć próbę określenia potencjalnego siedliska leśnego na podstawie klasyfikacji bonitacyjnej gruntów rolnych. Czynność ta wymaga jednak praktyki w wyszukiwaniu żyzniejszych fragmentów gruntów, tzw. mikrosiedlisk, stąd też samodzielne i nietrafne próby określenia potencjalnych możliwości siedliska na podstawie klasyfikacji gruntu mogą zniekształcić pożądany skład gatunkowy upraw.

Wprowadzanie roślinności leśnej na grunty nieleśne związane jest z poddaniem jej dużej presji chorobowej oraz z podatnością na oddziaływanie czynników szkodliwych. Wynika to zarówno z braku procesów glebowych właściwych dla gleb leśnych (m.in. braku mikoryzy, czyli zależności pokarmowych pomiędzy korzeniami drzew a organizmami glebowymi), jak i uproszczeń w strukturze gatunkowej, wiekowej i wysokościowej wprowadzanych nasadzeń (jest to efekt krótkiego okresu zalesiania gruntów). Ponadto charakterystyczne dla gruntów wycofanych z uprawy rolnej będzie występowanie wielu owadów szkodliwych dla korzeni, co w sposób znaczący wpłynie na termin i koszty wprowadzania drzew. Dokładne rozpoznanie zapędzania gleby jest również ważną przesłanką do podjęcia decyzji o wstrzymaniu bądź przystąpieniu do zalesiania.

4.4.

Zasady kształtowania granic zakładanych upraw leśnych

Ważnym zagadnieniem jest właściwe ukształtowanie strefy przejściowej (ekotonu) na styku wprowadzanej uprawy leśnej z otwartą przestrzenią. W warunkach naturalnych strefa ta charakteryzuje się bogactwem gatunkowym i większym zagęszczeniem rosnących krzewów oraz zróżnicowaną strukturą przestrzenną (powierzchniową i wysokościową) i urozmaiconym przebiegiem skraju lasu. Do podstawowych funkcji **strefy ekotonowej** należy:

- łagodzenie ujemnego wpływu zbiorowisk otwartych na las, skutkującego obniżeniem zdolności retencyjnych oraz zniekształceniem składu swojej fauny i flory;
- zwiększanie różnorodności biologicznej przez wytworzenie siedliska dla wielu gatunków przystosowanych do życia w warunkach przejściowych;
- poprawianie warunków ochrony przeciwpożarowej przez wytworzenie pasa izolacyjnego z przewagą gatunków drzew liściastych oraz krzewów;
- zwiększanie walorów krajobrazowych, szczególnie w monotonnym krajobrazie rolniczym (ryc. 3a na s. 58).

Potrzebę ukształtowania strefy ekotonowej należy zatem dostrzec już na etapie planowania zalesień. Dotyczy to zarówno zaplanowania przebiegu przyszłego skraju lasu (warianty korzystniejsze przyrodniczo przedstawiono na ryc. 3b na s. 58⁴⁸) i szerokości zakładanej strefy (ok. 20–30 m), jak i wykorzystania istniejących elementów naturalnych, takich jak samosiewy drzew i krzewów, stare drzewa owocowe, remizy itp. Podstawę konstrukcji strefy ekotonowej stanowią wprowadzone w rozluźnionej więźbie drzewa głównych gatunków lasotwórczych. Cechą charakterystyczną dobieranych (zgodnie z siedliskiem) gatunków drzew powinno być silne ukorzenianie się (kształtowanie korzenia palowego), co jest szczególnie ważne dla stabilności ochronnej ściany lasu, narażonej na działanie wiatru (zalecane gatunki to: sosna, modrzew i dęby; nie zaleca się świerka). Jeśli chodzi o dobór pozostałych gatunków ekotonu, powinny to być zarówno rośliny żywicielskie innych organizmów, jak i miejsca ich schronienia. Dotyczy to takich gatunków, jak: lipa drobnolistna, jarzab pospolity, grusza pospolita, jabłoń dzika, czereśnia ptasia, głóg jednoszyjkowy, dzikie róże, śliwa tarnina, ligustr pospolity, malina właściwa, różne gatunki jeżyn, trzmielina brodawkowata, bez czarny i koralowy, jałowiec pospolity oraz, ze względu na silne i niskie ugałęzienie, świerk pospolity lub jałowiec pospolity. Nie należy używać w sąsiedztwie pól uprawnych gatunków krzewów, które są żywicielami pośrednimi szkodników roślin uprawnych. Należą do nich: berberys pospolity, wszystkie głogi, trzmielina zwyczajna i kalina koralowa.

Strefa ekotonowa powinna się składać z:

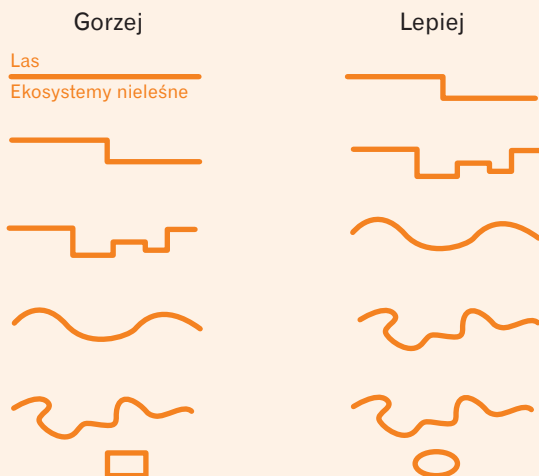
- pasa krzewów szerokości 3–5 m (tzw. oszyjka), przylegającego bezpośrednio do terenu otwartego (teren niezalesiony ze względu na zachowanie

⁴⁸ Wg T. J. Chmielewskiego 2003.

- a) drzewostan – zbiorowisko leśne,
- b) strefa drzewiasta – przejście o większym dostępie do światła słonecznego,
- c) strefa drzewiasto-krzewiasta,
- d) okrajek ziołoroślowy porośnięty gatunkami zielnymi nieuprawnymi,
- e) grunt rolny

Ryc. 3a. Ekoton – strefa ekotonowa (według E. Murat, RDLP Szczecinek)

Ryc. 3b. Ocena walorów estetycznych linii brzegowej lasu
(wg T. J. Chmielewskiego 2003)

odległości założenia uprawy leśnej od granicy sąsiadującej nieruchomości będzie tworzył tzw. okrajek szerokości 1,5–3 m);

- podstrefy krzewiasto-drzewiastej szerokości 5–7 m, przylegającej do oszyjka;
- podstrefy drzewiastej szerokości 10–20 m, będącej najbardziej wewnętrznym (przylegającym do powierzchni leśnej) elementem strefy ekotonowej.

Wymogi związane z kształtowaniem strefy ekotonowej i charakter procesów w niej zachodzących wskazują na niecelowość zakładania w obrębie obszarów otwartych małych i rozproszonych powierzchni zalesień. Oczekiwana poprawę warunków produkcji rolnej oraz zwiększenie różnorodności biologicznej i krajobrazowej na terenach otwartych w wystarczającym stopniu zapewnią zadrzewienia i zakrzaczenia.

4.5.

Wykorzystanie właściwości głównych gatunków lasotwórczych w zalesianiu

Skład gatunkowy upraw wprowadzanych na grunty nieleśne musi być dostosowany do warunków siedliska, kształtowanych głównie przez żyzność gleby i stopień jej uwilgotnienia. W Polsce, na glebach najslabszych, w składzie gatunkowym upraw leśnych przeważać będzie sosna (jako gatunek kształtujący siedlisko), a towarzyszyć jej – domieszka gatunków liściastych, sprzyjających przebiegowi procesów glebotwórczych. Chcąc zmniejszyć ryzyko związane z uproszczonym schematem zakładania uprawy leśnej, należy dążyć do zwiększenia liczby wprowadzanych gatunków, ustalenia optymalnych form zmieszania, a także tworzenia specyficznych skupisk roślinności leśnej, czyli stref przejściowych lub grup oporu biologicznego (remiz, ognisk biocenotycznych).

Z tego względu przydatna jest znajomość specyficznych cech głównych gatunków lasotwórczych oraz towarzyszących im zwykle gatunków domiesz-

Fot. 24. Sosna zwyczajna
(fot. W. Gil)

Fot. 25. Świerk pospolity
(fot. W. Gil)

Fot. 26. Jodła pospolita
(fot. P. Fabijański)

Fot. 27. Modrzew
(fot. G. i T. Kłosowscy)

kowych. Zaliczamy do nich m.in.: sosnę zwyczajną, świerka pospolitego, jodłę pospolitą, modrzew europejski, brzozę brodawkowatą i omszoną, dąb bezszypułkowy i szypułkowy, buk zwyczajny, olszę czarną i szarą, lipę drobnolistną, grab zwyczajny, klon zwyczajny, jawor, jesion wyniosły i wiązy. Wspomnieć należy także o topoli osice, która jako leśny gatunek pionierski pojawia się praktycznie wszędzie tam, gdzie pozwalają na to warunki świetlne.

Sosna zwyczajna występuje praktycznie na obszarze całego kraju (do wysokości ok. 600 m n.p.m.) i wykazuje dużą zdolność przystosowania do różnych warunków klimatycznych i glebowych. Jest odporna na suszę i niską temperaturę. Jest to typowy gatunek siedlisk borowych – na słabszych jej udział sięga ok. 80%, na żyzniejszych zmniejsza się nawet do 30% (fot. 24).

Drugim po sosnie gatunkiem iglastym, mającym znaczenie w hodowli lasu, jest **świerk pospolity**. Charakteryzuje się on dużą produkcją drewna i może być cenną domieszką lub tworzyć drugie piętro w różnych drzewostanach i na różnych siedliskach. Naturalne występowanie świerka w Polsce ogranicza się do regionów o chłodniejszym i wilgotniejszym klimacie, tj. północno-wschodniego, południowo-zachodniego i południowego (tereny górskie). Na tych obszarach świerk odgrywa dużą rolę lasotwórczą, w górach tworzy lite drzewostany regla górnego. Ma większe wymagania glebowe i wilgotnościowe od sosny (głównie siedliska lasu mieszanego) (fot. 25).

Dynamicznym i stosunkowo długowiecznym gatunkiem jest **jodła pospolita**, której zastosowanie w zalesieniach ograniczone jest naturalnym zasięgiem występowania oraz dużą wrażliwością na mróz, wahania temperatury i suszę. Gatunek ten osiąga w Polsce północną granicę zasięgu, a głównymi rejonami jego występowania są południowo-wschodnie obszary wyżynne (Roztocze) oraz tereny górskie (Karpaty i Sudety w reglu dolnym oraz Góry Świętokrzyskie). Jodła wymaga w okresie młodocianym gleb głębokich i świeżych oraz stosowania naturalnej osłony (drzewa, krzewy lub sąsiedztwo istniejącego lasu) (fot. 26).

Modrzew rzadko tworzy lite drzewostany, występując głównie jako domieszka w drzewostanach wielogatunkowych. Jest to gatunek wybitnie światłolubny i szybko rosnący. Pełni także rolę gatunku przedplonowego, który następnie może wejść w skład drzewostanu głównego. Naturalny zasięg modrzewia obejmuje obszar całego kraju (fot. 27).

Fot. 28. Brzoza brodawkowata
(fot. G. i T. Kłosowscy)

Fot. 29. Dąb szypułkowy
(fot. P. Fabijański)

Fot. 30. Buk zwyczajny
(fot. P. Fabijański)

Fot. 31. Olsza czarna
(fot. P. Fabijański)

Brzoza brodawkowata występuje powszechnie na terenie całej Polski. Gatunek ten, obok dębów, ma największy udział wśród gatunków liściastych w naszych lasach, co wynika z łatwości rozprzestrzeniania się (liczne samosiewy) i rozwoju niemal w każdych warunkach siedliskowych. Brzozę można spotkać zarówno na ubogich gruntach piaszczystych, gdzie tworzy drzewostany mieszane z sosną zwyczajną, jak i na lepszych siedliskach, gdzie ujawnia cechy właściwe gatunkom szybko rosnącym. Jest wybitnie światłoządna i odporna na niską temperaturę, wymaga jednak więcej wilgoci od sosny, co ogranicza jej występowanie na skrajnie suchych siedliskach. Bardzo dobrze sprawdza się w zmieszaniu ze świerkiem pospolitym, tworząc dwupiętrowe drzewostany świerkowo-brzozowe. Występuje w litych drzewostanach, z reguły w obrębie opuszczonych gruntów rolniczych, a jej właściwości osłonowe mogą być wykorzystane do wprowadzenia innych gatunków lasotwórczych. W wypadku zalesień, brzoza jest domieszką, przy czym ze względu na jej szybki wzrost i duże zapotrzebowanie na wodę oraz składniki mineralne należy ograniczać jej wprowadzanie w uprawach wielogatunkowych (fot. 28).

Dęby występują na obszarze całego kraju, zwłaszcza na terenach nizinnych. Wśród rodzimych dębów mamy dwa gatunki różniące się istotnie wymaganiami glebowymi. Większe wymagania ma **dąb szypułkowy** (siedliska lasu świeżego), skromniejsze – **dąb bezszypułkowy** (bory i lasy mieszane). Rola dębu w drzewostanie jest tym większa, im lepsze jest siedlisko. Na dobrych siedliskach wchodzi on w skład drzewostanu panującego, na słabszych natomiast może pełnić rolę drugiego piętra lub podszytu (fot. 29).

Buk zwyczajny jest gatunkiem wymagającym w stosunku do zasobności gleby. Jest nieodporny na silne mrozy. W Polsce przebiega północno-wschodnia granica zasięgu jego występowania. Buk wykazuje także dużą cienioznośność, co pozwala na jego podsadzanie pod okapem innych drzew (siedliska borowe). W zalesieniach można go wykorzystać jako cenną domieszkę biocenotyczną lub gatunek główny w zmieszaniu z dębem oraz lipą drobnolistną. Dotyczy to jednak tylko żyznych siedlisk lasowych (fot. 30).

Olsza czarna występuje przede wszystkim na nizinnych obszarach całego kraju (w górach rzadziej i do wysokości ok. 550 m n.p.m.), zajmując wilgotniejsze stanowiska w pobliżu płynących wód. Jest to gatunek światłolubny i wytrzymały na niską temperaturę. Na terenach zalewowych tworzy drzewo-

Ryc. 4. Naturalne zasięgi występowania lasotwórczych gatunków drzew w Polsce (źródło: DGLP)

Ryc. 5. Regionalizacja przyrodniczo-leśna (źródło: „Zasady hodowli lasu”)

stany lite lub z domieszką jesionu wyniosłego. Olsza czarna, podobnie jak olsza szara, wykorzystywana jest jako domieszka pielęgnacyjna i fitomelioracyjna w uprawach sosnowych, a także w nasadzeniach związanych z rekultywacją gruntów (fot. 31 na s. 62).

Topola osika występuje w Polsce na obszarze całego kraju jako domieszka lub tworząc naturalne zbiorowiska roślinne o charakterze przedplonu. Należy do gatunków najbardziej światłożądnych, równocześnie odznacza się dużą odpornością na mrozy, przymrozki oraz znaczne wahania temperatury powietrza. Po wykształceniu korzeni osika wykazuje dużą odporność na zmienne warunki wilgotnościowe (potrafi silnie ograniczać transpirację i zmniejszać asymilację bez szkody dla żywotności). Znosi także okresowe zalewanie. Nasiona osiki przemieszczają się z wiatrem na znaczne odległości, dzięki czemu pojawia się samorzutnie, często wraz z brzozą, na opuszczonych terenach rolniczych. Daje także liczne odrosty korzeniowe.

Przedstawione charakterystyki głównych gatunków lasotwórczych powinny zwrócić uwagę na odpowiedni dobór składu gatunkowego zakładanych upraw leśnych oraz konieczność korzystania z fachowych porad leśnika lub różnego rodzaju poradników zalesieniowych⁴⁹.

Planując samodzielnie dobór gatunków drzew do zalesień, należy uwzględnić przyjęte w Polsce zasady regionalizacji przyrodniczo-leśnej, determinującej zastosowanie składów gatunkowych w krainach (na podstawie kryteriów środowiskowych, uwzględniających potencjalne możliwości rozwoju lasów, wyróżniono osiem krain przyrodniczo-leśnych) oraz obowiązujące zasady regionalizacji nasiennej. Schematyczny zasięg poszczególnych krain przyrodniczo-leśnych w Polsce (oznaczone cyframi rzymskimi od I do VIII) przedstawia mapa regionalizacji przyrodniczo-leśnej (ryc. 5).

Mając rozeznanie, dotyczące krainy przyrodniczo-leśnej, w obrębie której położone są grunty do zalesienia, i znając warunki siedliska, możemy podjąć próbę określenia orientacyjnego składu gatunkowego uprawy leśnej zakładanej na gruncie porolnym. Celowi temu mogą służyć stosowane w Lasach Państwowych tabele, pozwalające na dobór ramowych składów gatunkowych

⁴⁹ Takich jak: „Zalesianie terenów porolnych”, Instytut Badawczy Leśnictwa, Warszawa 1999 r.; Tadeusz Puchniarski – „Zalesienia porolne. Poradnik od A do Z”, Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Warszawa 2000.

Tab. 1. Orientacyjny skład gatunkowy zalesień na gruntach porolnych w zależności od żyzności gleby i krainy przyrodniczo-leśnej
(źródło: „Zasady hodowli lasu”)

Potencjalny typ siedliskowy lasu	Skład gatunkowy (%)	Kraina przyrodniczo-leśna
Bór suchy (Bs) – najuboższe i skrajnie suche fragmenty gleb orných VIz klasy jakości rolniczej	So 80; Brz, Ol, Jrz i inne 20	I–VI
Bór świeży (Bśw) – gleby orne głównie VI klasy jakości rolniczej i klasy VIz silnie zdegradowane	So 60–80; Brz 10–20; Dbb, Bk, Lp, Gb i inne 10–20	I, IV, VI
	So 60–80; Św, Md 10–20; Brz, Dbb, Lp, Gb i inne 10–20	II, III, V, VIII
Bór mieszany świeży (BMśw) – gleby orne głównie V klasy jakości rolniczej	So 40–50; Md 30; Bk, Db, Lp i inne 20–30	I, III, V
	So 50–60; Md 20; Św, Db, Lp i inne 20–30	II, V, VI, VII
	So 30–40; Md 30; Jd, Bk, Db, Kl i inne 30–40	VI–VII
	So 40–50; Md 30; Db, Kl, Lp i inne 20–30	IV
Las mieszany świeży (LMśw) – gleby orne głównie IV klasy jakości rolniczej	Bk, Db, Lp, Kl 40–50; So 20–30; Md 20–30	I, III, V, VI–VIII
	Db, Św, Lp, Kl 30–50; So 30–40; Md 20–30	II, IV–VIII
	Jd, Św, Lp, Bk 50–60; Md 30–40; Kl, Lp i inne 10	VI–VIII
Las świeży (Lśw) – gleby orne głównie III klasy jakości rolniczej	Bk, Db 50–60; Md 30–40; Lp, Kl i inne 10	I, III, V, VIII
	Db, Św, Gb, Lp, Kl 50–60; Md 40–50	II, IV
	Bk, Jd, Db 50–60; Md 30–40; Kl, Lp i inne 10	V–VIII
	Bk, Jd, Św, Kl, Lp 50–60; Md 40–50	VI–VIII

Uwaga: Przy projektowaniu składu gatunkowego upraw leśnych na innych niż wymienione gruntach orných lub pastwiskach (szczególnie w górach) należy korzystać z tabel opracowanych dla poszczególnych krain przyrodniczo-leśnych.

zakładanych upraw leśnych w zależności od krainy przyrodniczo-leśnej oraz potencjalnego typu siedliskowego lasu (**tab. 1**).

Pełny wybór takich tabel można znaleźć w „Zasadach hodowli lasu”. Przy zalesianiu gruntów porolnych na nizinach z powodzeniem można korzystać z załącznika nr 14 do PROW 2007–2013 pn. „Orientacyjny skład gatunkowy upraw leśnych wprowadzanych na grunty rolne w ramach działania Zalesianie gruntów rolnych oraz zalesianie gruntów innych niż rolne” (dostępny na stronie internetowej MRiRW). Przy wprowadzaniu upraw leśnych w warunkach górskich należy pamiętać o uwzględnieniu wysokości położenia gruntów.

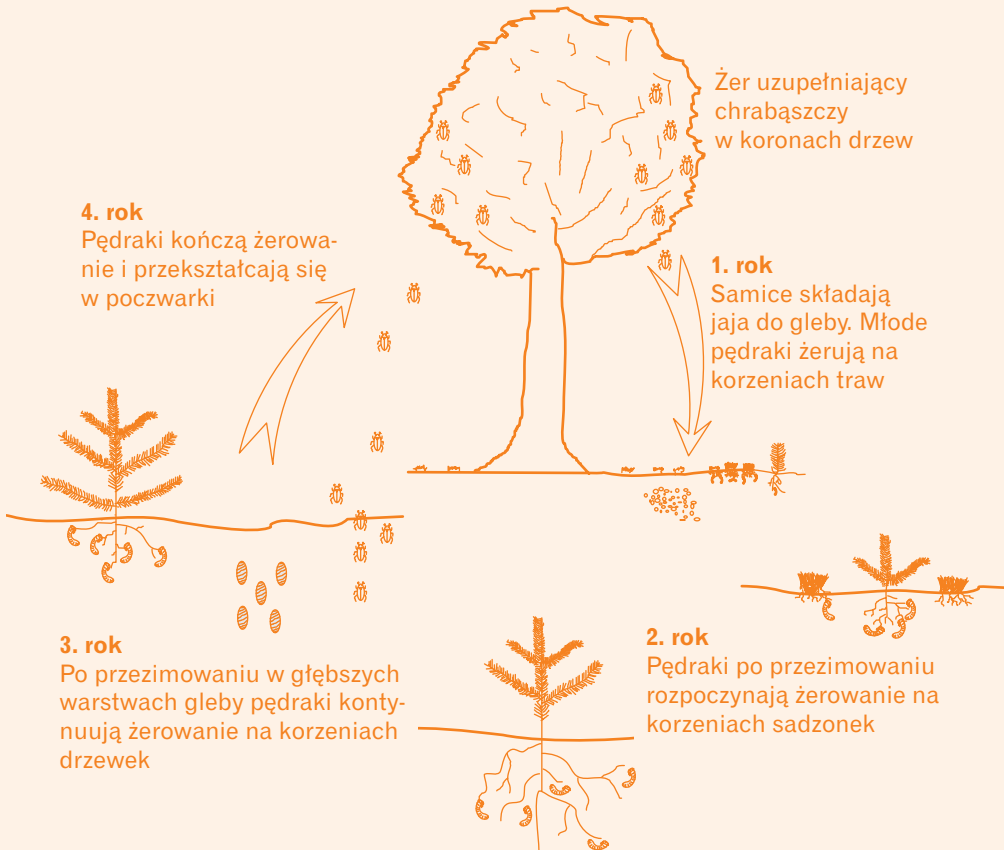
Przy zalesianiu gruntów w ramach PROW 2007–2013 czynności związane z doбором składu gatunkowego upraw i ustaleniem formy zmieszania gatunków wykonywane są przez nadleśniczego, co wynika z obowiązujących uregulowań prawnych ustawy o lasach.

4.6.

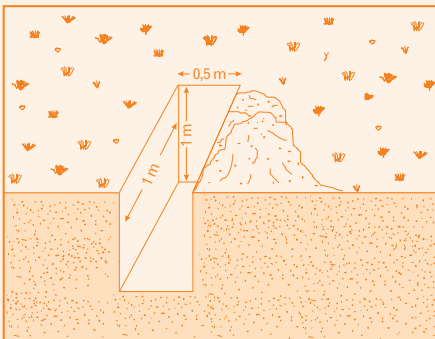
Praktyczne uwagi dotyczące prac zalesieniowych – zalesienia sztuczne

Przed rozpoczęciem prac zalesieniowych każdy rolnik powinien zbadać występowanie owadów szkodników korzeni, głównie pędraków chrabąszczy, i w wypadku stwierdzenia w glebie nadmiernej ich liczby, wykonać zabiegi ograniczające lub podjąć decyzję o odstąpieniu od zalesiania. Optymalnym terminem badania jest ostatni miesiąc lata, gdy pędraki żerują przed wejściem w głębsze warstwy gleby. Wiosenny termin takiej oceny, tj. od 15 kwietnia do 15 maja, pociąga za sobą konieczność poszukiwania pędraków na głębokości do około 1 m (szczególnie po mroźnej zimie) (**ryc. 6–8 na s. 68**).

Przyjęto, że na każdym hektarze powierzchni przeznaczonej do zalesień należy wykonać sześć dołów próbnych (o wymiarach 1×0,5 m), w miarę równomiernie rozmieszczonych. W trakcie badania ocenie poddaje się zarówno gatunki szkodników glebowych, jak i ich fazy rozwojowe (wiek).

Ryc. 6. Czteroletni cykl rozwojowy chrabąszcza majowego
(za Zespołem Ochrony Lasu w Łodzi)

Ryc. 7. Schemat dołu do poszukiwania pędraków
(za Zespołem Ochrony Lasu w Łodzi)

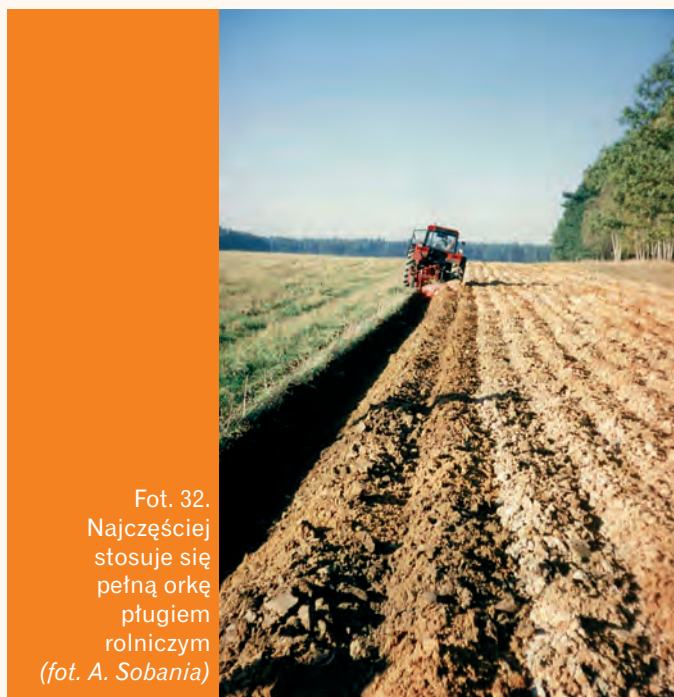

Ryc. 8. Przykłady zróżnicowania wielkości pędraków
(fot. S. Kinelski)

Spośród metod ograniczania liczebności owadzych szkodników korzeni zalecane są zabiegi agrotechniczne, przeprowadzane zwykłym sprzętem rolniczym (orka talerzowa na krzyż wykonywana kilka razy i bronowanie w okresie, gdy pędraki żerują w wierzchnich warstwach gleby). Metodę tę można zmodyfikować przez okresowe przywrócenie uprawy rolnej i obsianie np. gryką. W jednym i drugim wypadku należy odłożyć zalesianie co najmniej na rok lub dwa lata. Inna metoda zwalczania pędraków polega na stosowaniu środków ochrony roślin, przy czym poza dużymi kosztami tego działania należy uwzględnić małą skuteczność w odniesieniu do starszych stadiów rozwojowych. Jeśli mamy do czynienia z pędrakami trzyletnimi i starszymi, efekty zabiegu będą znikome.

Dążąc do osiągnięcia dużej udatności upraw oraz prawidłowego wzrostu i rozwoju sadzonek, musimy wybrać odpowiedni sposób i termin przygotowania gleby pod zalesienia. Celem przygotowania gleby pod zalesienia na gruntach porolnych jest poprawa stosunków wodnych, przewietrzenie gleby, zlikwidowanie warstwy zbitej gleby (tzw. warstwy płużnej, o ile występuje) oraz ograniczenie rozwoju chwastów w pierwszym okresie po założeniu uprawy. W warunkach nizinnych najodpowiedniejszą porą przygotowania gleby jest jesień roku poprzedzającego zalesienie, gdyż w okresie zimy gleba pozostawiona w ostrej skibie poddawana jest strukturotwórczej działalności mrozu, wchłania też i zatrzymuje wilgoć. Najczęściej stosuje się przygotowanie gleby pełną orką, pługiem rolniczym, ze spulchnieniem gleby pogłębiaczem, lub wyorywanie bruzd pługiem leśnym ze spulchnieniem. Wiosną, na powierzchniach przygotowanych jesienną orką pełną, w celu zatrzymania wilgoci w glebie, a następnie wyznaczenia rzędów sadzenia, wykonuje się bronowanie. Gleby, w których stwierdzono stopę płużną, powinny zostać poddane głębokiej orce (40–60 cm). Jest ona również zalecana przy glebach silnie zachwaszczonych i zdegradowanych (fot. 32 i 33 na s. 70).

W inny sposób odbywa się zalesianie gruntów na stromych zboczach i stokach oraz w warunkach górskich (500–1000 m n.p.m.). Na terenach mniej nachylonych, o glebach głębszych, możliwe jest zastosowanie pługów leśnych, przy czym bruzdy powinny być wyorane dokładnie po warstwie, aby zapobiec spływaniu wody. Dno bruzdy powinno być spulchnione, przynajmniej w miejscu sadzenia. Na zboczach stromych i kamienistych (płytkich) glebę przygotowuje się ręcznie, wykonując talerze (placówki) za pomo-

Fot. 32.
Najczęściej
stosuje się
pełną orkę
pługiem
rolniczym
(*fot. A. Sobania*)

Fot. 33. Pług do pełnej i głębokiej orki na glebach zdegradowanych
i zachwaszczonych (*fot. A. Sobania*)

cą motyk lub kilofów. Powierzchnia tych talerzy musi być wypoziomowana, a miejsce sadzenia spulchnione. Przygotowanie gleby na stromych zboczach wykonuje się wiosną – bezpośrednio przed sadzeniem – tak, aby nie dopuścić do erozji. Na łagodniejszych stokach glebę można przygotować jesienią, a spulchnić przed sadzeniem.

Dobór składu gatunkowego, więźby sadzenia i form zmieszania gatunków w zakładanej uprawie leśnej wykonuje się w zależności od warunków glebowych i celu, jaki stawiamy zalesieniom. W celu zorganizowania przyszłych prac zalesieniowych, określenia zapotrzebowania na materiał sadzeniowy, rozmieszczenia stref ekotonowych, sposobu ochrony uprawy przed szkodami powodowanymi przez zwierzynę oraz ustalenia poziomu własnych wydatków, należy sporządzić plan zalesienia określonej działki gruntu porolnego wraz z jej schematycznym szkicem. Ustalone na szkicu rozmieszczenie kęp lub grup drzew, a także usytuowanie stref ekotonowych, należy przenieść na grunt, oznaczając palikami początek i koniec poszczególnych grup i kęp gatunków wchodzących w skład przyszłej uprawy.

Na większości obszaru kraju składy gatunkowe upraw w obrębie słabych gruntów porolnych opierać się będą na sośnie z domieszkami, natomiast w warunkach podgórskich i górskich, gdzie gleby są z reguły żyzniejsze, wprowadzane będą: świerk, buk, jodła z domieszką jaworu, jesionu, dębu, modrzewia, lipy, olszy czarnej i innych gatunków (w zależności od wysokości i wystawy zbocza). Schemat rozmieszczenia gatunków powinien oprócz warunków siedliskowych (mikrosiedliska) uwzględniać także możliwość występowania chorób infekcyjnych (grzybów patogenicznych, np. huby korzeni). Narzuca to przyjęcie odpowiedniego sposobu rozmieszczenia sadzonek, np. oddzielenia płatów sosny płatami gatunków liściastych.

Sadzenie należy rozpocząć jak najwcześniej wiosną, po zejściu śniegu i rozmarznięciu gleby. Dla jednoletnich sadzonek sosnowych z odkrytym systemem korzeniowym najlepszym sposobem sadzenia jest sadzenie pod kostur – w szparę, natomiast dla dwulatek sosnowych oraz sadzonek gatunków liściastych zalecany jest sadzenie w jamkę przy użyciu łopaty lub motyki (w górach). W obu sposobach należy zwracać uwagę na prawidłowe umieszczenie systemów korzeniowych w glebie. Dotyczy to zarówno niedopuszczenia do podwinięcia systemów korzeniowych (ważne przy sadzeniu sosny), jak i zapewnienia równomiernego rozłożenia systemu korzeniowego

Fot. 34 i 35. Sadzenie rozpoczyna się wiosną, jak najwcześniej (fot. A. Rutkowski)

Fot. 36 i 37.
Sadzonka
sosny
z zakrytym
systemem
korzeniowym
(fot. P. Skolud)

Fot. 38.
Sadzonka
świerka
z zakrytym
systemem
korzeniowym
– zmikoryzowana
(fot. W. Gil)

na dnie jamki (u gatunków liściastych). Następnym elementem, na który należy zwrócić uwagę, jest głębokość sadzenia (szyjka korzeniowa sadzonki powinna się znajdować równo z powierzchnią gleby lub nieco poniżej) i właściwe zagęszczenie gleby wokół systemów korzeniowych (dociśnięcie gleby kosturem lub jej udeptanie po zasypaniu jamki) (fot. 34–38).

Obecnie stosuje się przy zalesieniach trzy rodzaje materiału sadzeniowego:

- sadzonki z odkrytym systemem korzeniowym, produkowane na otwartej powierzchni szkółek leśnych;
- sadzonki z zakrytym systemem korzeniowym, z bryłką lub w znormalizowanym pojemniku, produkowane w warunkach kontrolowanych (podłoże, temperatura, wilgotność);
- sadzonki z zakrytym i zmikoryzowanym systemem korzeniowym w znormalizowanym pojemniku, produkowane w warunkach kontrolowanych z użyciem specjalnego substratu, szczepionego określonymi gatunkami grzybów mikoryzowych.

Stosowanie sadzonek z odkrytym systemem korzeniowym jest w Polsce powszechne zarówno przy zalesianiu, jak i w odnowieniach. Dla sadzonek tych szczególnie niebezpieczne jest przesuszenie korzeni. Dlatego też należy pamiętać, aby były one należycie zabezpieczone podczas transportu, składowania i dalszego przenoszenia. W wypadku sadzonek z zakrytym systemem korzeniowym można uniknąć wielu problemów związanych z transportem, składowaniem oraz jakością sadzenia, co gwarantuje dużą efektywność sadzenia i udatność uprawy.

Najlepsze efekty zalesień osiągane są przy zastosowaniu sadzonek z zakrytym i zmikoryzowanym systemem korzeniowym. Sadzonki z zakrytym systemem korzeniowym są znacznie droższe, niemniej ponoszone początkowo większe koszty rekompensowane są lepszą udatnością upraw (szczególnie przy sadzeniu wiosennym), szybszym wzrostem i rozwojem młodych drzewek, większą odpornością na choroby grzybowe oraz ograniczeniem wydatków na poprawki i zabiegi pielęgnacyjne w pierwszej fazie wzrostu uprawy. Również liczba takich sadzonek może być mniejsza o ok. 30–40% niż sadzonek tradycyjnych. Użycie sadzonek z zakrytym systemem korzeniowym umożliwia także wydłużenie okresu sadzenia (fot. 39 i 40 na s. 74).

Jeśli nie ma możliwości długiego i prawidłowego przechowywania zakupionych sadzonek, należy tak planować zalesianie, aby pierwsze sadzone były

Fot. 39. Sadzonki sosny z zakrytym systemem korzeniowym dostarczane są w kasce (fot. W. Gil)

Fot. 40.
Wyciskacz
dotków
pod sadzonki
z zakrytym
systemem
korzeniowym
(fot. J. Rutkowska)

gatunki, które najwcześniej rozwijają się w szkółkach (modrzew). Umożliwi to także dotrzymanie ustalonego składu gatunkowego uprawy.

Podstawowym terminem sadzenia jest wiosna (pierwszy termin: przełom kwietnia i maja, dłużej w górach). W wypadku sosny zwyczajnej i świerka pospolitego możliwe jest w niewielkim wymiarze sadzenie późnym latem (drugi termin: sierpień – wrzesień) oraz późną jesienią (trzeci termin: listopad), głównie gatunków liściastych po wykształceniu pączków i zrzuconiu liści.

Jeżeli na zalesionych terenach występuje liczna populacja zwierzyny płowej, wówczas uprawy leśne o urozmaiconym składzie gatunkowym wymagają ochrony. W tym celu stosuje się:

- posztuczne zabezpieczanie sadzonek przy użyciu repelentów w wypadku dużej liczebności sarny (należy unikać nanoszenia repelentu na pączek szczytowy, zabezpieczać tylko sadzonki najlepiej rozwinięte i ukształtowane – ok. 2–6 tys. sztuk w zależności od gatunku);
- posztuczne mechaniczne zabezpieczanie wierzchołków pędów głównych sadzonek pakułami, plastikowymi spiralkami, osłonkami pączków szczytowych itp.;
- posztuczne zabezpieczanie sadzonek, głównie dębów i buka, osłonkami tekpolowymi lub siatkami plastikowymi;
- posztuczne palikowanie modrzewia;
- grodzenie specjalną siatką metalową całych powierzchni upraw lub tylko grup i kęp drzew gatunków atrakcyjnych dla zwierzyny (zabieg zalecany) (fot. 41 i 42 na s. 76).

Etap uprawy to czas od posadzenia drzewek do osiągnięcia przez nie zwarcia, czyli ok. 5–10 lat w zależności od gatunków wchodzących w skład uprawy. W celu doprowadzenia uprawy leśnej do kolejnej fazy rozwojowej – młodnika, niezbędne jest wykonywanie zabiegów pielęgnacyjnych, obejmujących m.in.:

- spulchnianie gleby,
- niszczenie chwastów,
- poprawianie formy drzewek (wykonywane stosunkowo rzadko),
- czyszczenia wczesne.

Glebę w uprawach można spulchnić już w roku założenia uprawy, najczęściej jednak zabieg ten jest wykonywany w drugim i trzecim roku – w okresie intensywnego wzrostu zarówno sadzonek, jak i chwastów (w drugiej poło-

Fot. 41. Grodzenie całej powierzchni założonej uprawy – lasy miejskie Elbląga
(fot. I. Łukasiewicz)

Fot. 42. Uprawa leśna na gruncie porolnym, widoczne jest rozmieszczenie grup gatunków (fot. A. Sobania)

wie maja i w czerwcu). Spulchnianie gleby poprawia jej strukturę, polepsza warunki tlenowe, sprzyja przesiąkaniu i podsiąkaniu wody, tworząc dobre warunki wzrostu i rozwoju sadzonek. Połączone jest najczęściej ze zwalczaniem chwastów. Wykonuje się je mechanicznie w międzyrzędach, najczęściej przy użyciu bron talerzowych lub glebogryzarek i różnego rodzaju opielaaczy. Ręczny sposób to motyczenie gleby wokół sadzonek. Należy przy tym pamiętać, żeby głębokość motyczenia nie przekraczała 4 cm, gdyż można uszkodzić korzenie sadzonek. Na glebach zachwaszczających się pielęgnowanie gleby i niszczenie chwastów należy powtórzyć w sierpniu.

Chwasty wokół sadzonek można zwalczać przy użyciu wykaszarek na wysięgniku lub kos leśnych, należy jednak pamiętać o zachowaniu ostrożności, by przy wykaszaniu chwastów nie wyciąć sadzonek. Kosić należy zawsze w kierunku od strzałki sadzonki do środka międzyrzędu. W wypadku wysokich traw lub trzcinnika zamiast wykaszania można stosować wydeptywanie lub podwiązywanie, co zapobiega przygniataniu i przyduszaniu sadzonek przez chwasty obciążone śniegiem.

Poprawianie formy drzewek jest stosowane na niewielką skalę i dotyczy dębów, buka czy lipy, które już w młodości mają tendencję do rozwidlania się lub wielopędowości. Formowanie drzewka polega na pozostawieniu jednego, najsilniejszego pędu, zwanego przewodnikiem, i przycinaniu pozostałych pędów szczytowych. Podobny zabieg możemy stosować, gdy drzewka są zgryzane przez zwierzynę lub uszkodzane późnymi przymrozkami. W wypadku silnie uszkodzonych młodych drzewek przycinamy je (głównie dąb) na tzw. bezpieńki. Formowanie drzewek wykonujemy nożem sierpakiem lub sekatorem (3–5 lat po założeniu uprawy) przed rozpoczęciem wegetacji.

Już w pierwszym roku po posadzeniu niezbędne mogą się okazać poprawki, czyli posadzenie nowych drzewek w miejsce sadzonek, które z różnych przyczyn zmarły. Najodpowiedniejszym terminem wykonania poprawek jest okres wiosenny. Używa się gatunków, które „wypadły”. Glebę należy przygotować jesienią roku poprzedzającego poprawki. Najczęściej robi się to ręcznie, wykonując talerze (ze spulchnieniem). Do poprawek używa się sadzonek wyrosniętych z silnym systemem korzeniowym, wielolatek szkółkowanych.

Kolejnym zabiegiem pielęgnacyjnym wykonywanym we wczesnej fazie uprawy, w 3–4 roku od jej założenia, są czyszczenia wczesne. W uprawach na

Fot. 43 i 44. Sukcesja naturalna (fot. W. Gil)

gruntach porolnych ogranicza się je do usuwania niepożądanych w składzie uprawy domieszek gatunków lekkonasiennych (np. osiki, która w uprawie z sosną powoduje rozprzestrzenianie się chorób grzybowych) lub przeszkadzających we wzroście innych ustalonych gatunków lasotwórczych (np. samosiewu brzozy, zagłuszającego sadzonki sosny), usuwania drzewek chorych, obumierających, obumarłych i charakteryzujących się wadliwym wzrostem. W trakcie czyszczeń wczesnych łagodzimy także różnice wysokości drzew na styku grup i kęp różnych gatunków.

4.7.

Praktyczne aspekty leśnego zagospodarowania gruntów innych niż rolne

Przy planowaniu leśnego zagospodarowania opuszczonych terenów rolniczych właściciele muszą uwzględnić stan porastającej roślinności, który w ich dotychczasowych kalkulacjach mógł decydować o braku opłacalności powrotu do uprawy rolnej. Stan ten wywierać będzie istotny wpływ na koszty zalesiania w ramach Schematu II.

W początkowym okresie zaniechania uprawy rolnej w skład porastającej roślinności wchodzi z reguły takie chwasty, jak: miotła zbożowa i perz (w pierwszych dwóch latach) oraz skrzyp, ostrożeń i szczaw (od trzeciego roku). W następnych latach (jeszcze przed wytworzeniem grubej, zwartej warstwy darni lub pokrywy chwastów) na niektórych fragmentach opuszczonych terenów rolniczych pojawiają się obfite samosiewy drzew i krzewów, co w konsekwencji znacząco podnosi koszty ewentualnego przywrócenia odłogom standardu ziemi uprawnej. Część tych samosiewów można będzie wykorzystać w procesie zalesiania gruntów, gdyż w określonych warunkach może to sprzyjać osiągnięciu trwałości i stabilności zbiorowisk roślinności leśnej na gruntach porolnych. Dotyczy to m.in. ograniczania skali takich zjawisk, jak wzmożone występowanie owadzych szkodników korzeni, występowanie chorób infekcyjnych drzew (huba korzeni) czy też szkód powodowanych przez zwierzyne łowną.

Możliwość wykorzystania sukcesji naturalnej uzależniona jest przede wszystkim od liczebności (pokrycia), wieku i fazy rozwojowej drzew i krzewów samorzutnie wyrosłych na gruncie przeznaczonym do zalesienia oraz od panujących warunków klimatycznych. Z reguły przyjmuje się, że zagęszczenie samosiewów na przyjętą jednostkę powierzchni powinno być wyższe lub co najmniej porównywalne z zagęszczeniem upraw leśnych zakładanych przez sadzenie. Roślinność ta poddana zostanie przez pierwsze pięć lat zaplanowanym zabiegom zwiększającym odporność na szkody powodowane przez czynniki abiotyczne (głównie opady mokrego śniegu lub zalodzenie). Nie przewiduje się natomiast ochrony drzew i krzewów pochodzących z sukcesji naturalnej przed szkodami wywoływanymi przez zwierzynę. Jeśli zatem liczymy na wzmożenie tego naturalnego procesu, to dodatkowo uwzględnić musimy także takie czynniki, jak stan sąsiadujących lasów (skład gatunkowy, wiek), rodzaj pokrywy oraz właściwości fizyczne i chemiczne gleby na gruncie poddawanych sukcesji. Przy sukcesji naturalnej na opuszczonych terenach rolniczych mamy do czynienia głównie z obsiewem bocznym (sosna, brzoza, osika); tylko w niewielkim zakresie spotykane są inne gatunki drzew i krzewów rozprzestrzeniane przez zwierzęta. Z tego względu najczęściej w takich wypadkach występują stosunkowo niewielkie powierzchnie, które mogą być uznane za zalesione bez dosadzeń sztucznych. Jeśli pokrycie przez sukcesję naturalną przeznaczonych do zalesienia gruntów nie przekracza ustalonego progu, to wówczas konieczne będzie sztuczne wprowadzenie sadzonek tam, gdzie z różnych przyczyn nie nastąpił obsiew naturalny.

W wypadku zalesień wspieranych ze środków UE właściciele gruntów mogą wytypować działki przeznaczone do zalesień w ramach Schematu II w drodze⁵⁰:

- wykazania, jako zalesionej, powierzchni działki pokrytej przez drzewa i krzewy z sukcesji naturalnej w wymaganym stopniu (wg PROW 2007–2013 ma to być powyżej 50%). Konieczne są: pomiar działki spełniającej kryterium i charakterystyka roślinności pochodzącej z sukcesji naturalnej;
- adaptacji kęp lub drobnych kęp drzew leśnych pochodzących z sukcesji naturalnej (charakteryzujących się wymaganym stopniem pokrycia) oraz

⁵⁰ Warunki uznania gruntów za grunty z sukcesją naturalną w wypadku pomocy na zalesianie gruntów innych niż rolne określa załącznik nr 1 do rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 18 czerwca 2007 r.

uzupełniającego wprowadzenia nasadzeń różnych gatunków drzew i krzewów (poza powierzchnią uznanej sukcesji). W tym wypadku konieczne są: pomiar całkowitej powierzchni przeznaczanej do zalesienia, charakterystyka drzew i krzewów pochodzących z sukcesji naturalnej oraz dobór składu gatunkowego i form zmieszania drzew i krzewów planowanych do nasadzeń sztucznych. Powierzchnia objęta zalesianiem „sztucznym” może być ustalana na podstawie liczby wysadzonych sadzonek i zastosowanej więźby sadzenia.

Wdrażane w ramach PROW 2007–2013 dofinansowanie usług doradczych powinno pozwolić rolnikowi na odpowiednio wczesne skonsultowanie zamiaru zalesiania gruntów innych niż rolne, a być może także wybór innej formy ich zagospodarowania. Dużą rolę do odegrania ma tu popularna i fachowa prasa rolnicza poprzez umożliwienie wymiany poglądów zainteresowanych stron oraz publikowanie wybranych materiałów specjalistycznych.

Przy zalesieniach Schematu II z wykorzystaniem sukcesji naturalnej sporządzany będzie plan zalesienia określający postępowanie właściciela gruntów. Można tu wydzielić dwa etapy postępowania:

- 1) czynności warunkujące wydanie zaświadczenia o wykonaniu (uznaniu) zalesienia, w tym: pierwsze przerzedzenie samosiewów i formowanie koron, miejscowe przygotowanie gleby dla wzmożenia sukcesji naturalnej, dosadzenie drzew i krzewów w miejscach, gdzie nie wystąpił obsiew naturalny – z ewentualną ochroną przed szkodami powodowanymi przez zwierzynę (w formie grodzenia wprowadzanych kęp gatunków wrażliwych);
- 2) czynności pielęgnacyjno-ochronne do realizacji na przestrzeni pierwszych pięciu lat, w tym: koszenie chwastów, dalsze przerzedzanie samosiewów i formowanie koron drzewek oraz ochrona wprowadzanych nasadzeń sztucznych przed szkodami powodowanymi przez zwierzynę (stosowanie indywidualnych środków ochrony, np. palikowania, osłonek, wełny owczej, repelentów). Do zagwarantowania osiągnięcia celu Schematu II zalesiania może się okazać konieczne dalsze miejscowe odslanianie gleby w celu umożliwienia kiełkowania nasion. Czyszczenia wczesne w uprawach z przewagą samosiewów lub siewów są bardziej intensywne, pracochłonne i wymagają dobrej oceny roli poszczególnych fragmentów uprawy w przyszłym składzie młodnika. Zabieg polega na przerzedzaniu samosiewów o znacznym przegęszczeniu oraz łagodzeniu różnic wysokości między poszczególnymi fragmentami czy grupami samosiewów.

Jakość (przydatność) opracowywanego planu zalesienia uzależniona jest w dużej mierze od współdziałania właścicieli. W szczególności dotyczy to zachowania należytej staranności na etapie typowania gruntów do zalesiania (wyznaczanie i pomiar działek przeznaczanych do zalesienia, podjęcie oceny stopnia pokrycia powierzchni). Należy pamiętać, że w czwartym lub piątym roku od wykonania zalesienia gruntu innego niż rolny przeprowadzona zostanie ocena udatności uprawy leśnej. Na tym etapie postępowania wymagane będzie minimum 51-procentowe pokrycie zalesianej powierzchni, stąd też właściciel gruntu obowiązany jest do dołożenia wszelkich starań, aby ten warunek został spełniony.

Osobom chcącym pogłębić swoją wiedzę leśną na podstawie dorobku Lasów Państwowych polecamy materiały zamieszczone na stronie internetowej **www.lp.gov.pl** (dział „Biblioteka”).

Dotyczy to m.in. następujących opracowań tematycznych:

1. „Zasady hodowli lasu” – zalecany zakres: regionalizacja przyrodniczo-leśna, dobór składów gatunkowych, zakładanie i pielęgnacja upraw.
2. „Instrukcja ochrony lasu” – zalecany zakres: ocena występowania szkodników glebowych przed zalesieniami, ochrona założonych upraw przed szkodami powodowanymi przez różne czynniki.
3. „Użytkowanie lasu” – zalecany zakres: katalog norm czasu prac leśnych.

4.8.

Orientacyjne koszty zalesiania gruntów i pielęgnacji upraw leśnych

Zalesianie gruntów jest inwestycją, gdyż jak każde przedsięwzięcie gospodarcze łączy się z ponoszeniem znacznych nakładów rzeczowych i finansowych. Z tego powodu podstawą podjęcia decyzji o zalesianiu powinien być rachunek ekonomiczny, polegający na zestawieniu spodziewanych korzyści z gospodarowania na zalesionych gruntach z przewidywanymi do poniesienia kosztami. W praktyce, ze względu na to, że pożytki z lasu czerpie dopiero następne pokolenie, takiego rachunku nie sporządza się, a o przystąpieniu do zalesienia decyduje wielkość środków finansowych, które należy wydatkować na założenie uprawy leśnej, oraz możliwość uzyskania pomocy finansowej na ten cel.

Przy kalkulowaniu wydatków należy się kierować dostępnymi informacjami o przeciętnych kosztach zakładania upraw leśnych wraz z wyceną poszczególnych etapów prac, gdyż tylko wtedy można realnie ocenić własne możliwości finansowe. Na przykład, gdy oferowana pomoc w zalesianiu ogranicza się do dostarczenia sadzonek drzew i krzewów, których wartość stanowi ok. 30% całkowitego kosztu założenia uprawy, to wówczas właściciel gruntu musi dysponować własnymi środkami na realizację pozostałych prac lub mieć możliwość wykonania ich we własnym zakresie.

Według danych z lat 2004–2006⁵¹, orientacyjne koszty założenia uprawy leśnej na gruntach porolnych w warunkach nizinnych, wraz z podstawowym zakresem ochrony przed szkodami powodowanymi przez zwierzynę oraz pielęgnacją uprawy w roku założenia, kształtowały się na poziomie ok. 4–6 tys. zł za 1 ha.

Na zróżnicowanie kosztów zalesienia wpływają m.in. takie czynniki, jak: stopień zachwaszczenia i zdegradowania gruntów, badanie występowania owadzych szkodników korzeni w glebie wraz z ewentualną potrzebą ograniczania ich liczebności, a także decyzja o zakresie i sposobie ochrony sadzonek przed szkodami powodowanymi przez zwierzynę. Należy wspomnieć, że odpowiednio wykonane zabiegi agrotechniczne powinny przyczynić się zarówno do oczekiwanego zmniejszenia liczebności szkodników korzeni, jak i poprawy warunków glebowych wprowadzanych zalesień. Przy zalesianiu gruntów rolnych w ramach PROW możemy założyć, że wykonanie zalesienia zgodnie z planem umożliwi uzyskanie pomocy finansowej w wysokości zapewniającej refundację poniesionych kosztów. Przy zalesianiu systemem zleconym, właściciele gruntów powinni być zainteresowani negocjacją stawek za wykonanie poszczególnych prac. Celowi temu może służyć załącznik nr 15 do PROW – „Kalkulacja płatności dla działania »Zalesienie gruntów rolnych i zalesienie gruntów innych niż rolne«”. Załącznik ten jest dostępny na stronie internetowej Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Jeśli chodzi o możliwość ograniczania kosztów zalesiania gruntów porolnych przy wykorzystaniu sukcesji naturalnej, to rachunek taki najprościej można sporządzić w fazie powstawania uprawy leśnej. Porównania takie można przeprowadzić w cyklu pięcioletnim, korzystając z kalkulacji kosztów stanowiącej załącznik do PROW 2007–2013 (kalkulacja na 1 ha w tabeli nr 3). Później należałoby przyjąć, zarówno w odniesieniu do sukcesji naturalnej, jak i zalesienia sztucznego, taki sam cel produkcji leśnej, co pociąga za sobą konieczność wykonywania podobnych zabiegów pielęgnacyjnych i ochronnych.

⁵¹ Źródło: materiały Dyrekcji Generalnej Lasów Państwowych.

Tab. 2. Orientacyjne koszty założenia uprawy leśnej w warunkach nizinnych (dane z lat 2004–2006)

Lp.	Rodzaj czynności	Koszt (zł/ha)
1.	Badanie zapędrczenia gleby	50
2.	Ograniczanie liczebności pędraków	
	a) środek ochrony roślin z aplikacją (liczne zakazy i ograniczenia)	350
	b) metoda agrotechniczna (zabiegi uprawowe wierzchniej warstwy gleby prowadzone zgodnie z ustalonym schematem)	300
3.	Przygotowanie gleby (orka pełna z bronowaniem i wyznaczeniem rzędów sadzenia)	600
4.	Sadzonki z dostawą i dobowaniem (jedno- i wieloletki)	1000–1500
5.	Sadzenie sadzonek (jedno- i wieloletki)	1500
6.	Zabezpieczenie upraw przed szkodami od zwierzyny	
	a) repelenty, ostonki lub paliki	600
	b) grodzenia siatką o wysokości 2 m	2000
7.	Pielęgnowanie gleby i niszczenie chwastów (w roku założenia uprawy)	350
	Koszty przygotowania i założenia uprawy razem:	4400–6350
8.	Koszt poprawek (z reguły w rok po założeniu uprawy leśnej), rozliczony na powierzchnię zredukowaną	2500

Tab. 3. Kalkulacja kosztów (w zł/ha) wg załącznika nr 15 do PROW 2007–2013 „Kalkulacja płatności dla działania »Zalesienie gruntów rolnych i zalesienie gruntów innych niż rolne«”

Wyszczególnienie elementów kosztów – przyjęto brzozę, korzystną konfigurację terenu	Zalesienie sztuczne	Sukcesja naturalna	Uwagi
Założenie uprawy łącznie z poprawkami wykonywanymi w celu utrzymania ponad 70-procentowego pokrycia powierzchni	7488	—	
Uznanie sukcesji wraz z ewentualnym dosadzeniem w celu utrzymania – wariant bez dosadzania, przy utrzymaniu pokrycia	—	2558	z reguły przed uznaniem wymagane będzie wstępne przerzedzenie drzewek
Pielęgnacja i ochrona uprawy z sadzenia w cyklu pięcioletnim	4885	—	
Pielęgnacja i ochrona uprawy z sukcesji w cyklu pięcioletnim	—	6285	pracochłonne przerzedzanie samosiewów
Razem:	12 373	8843	

Jest to oczywiście wyliczenie teoretyczne, gdyż prawdziwą wartością sukcesji naturalnej jest możliwość powstania zdrowych, stabilnych drzewostanów oraz złagodzenie przebiegu procesów biologicznych związanych z przekształcaniem agrocenozy w ekosystem leśny.

5.

Charakterystyka dostępnych instrumentów wsparcia zalesień gruntów prywatnych

5.1.

Kierunki i zakres wsparcia zalesień

„Krajowy program zwiększania lesistości” realizowany jest od 1995 r., a jego założenia podlegają okresowej ocenie, modyfikacji i aktualizacji. Potrzeba taka wynika m.in. z zaistniałych zmian w podziale administracyjnym kraju (1999 r.), zmian kompetencji organów administracji publicznej (1999–2006) oraz przyjętej strategii rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich UE (lata 2003–2007). W zaktualizowanym w 2003 r. KPZL wyraźnie przesunięto kryteria doboru i wspierania realizacji zalesień w stronę celów polityki rolnej. Wynikało to między innymi z wprowadzenia zachęt do długoterminowego wyłączenia gruntów z produkcji rolnej (premie za utracony dochód z tytułu wyłączenia gruntów z uprawy rolnej). W tych warunkach ukształtowały się dwa systemy wsparcia zalesień, różniące się przyjętymi kryteriami dostępu oraz ustalonym zakresem udzielanej pomocy i źródłami jej finansowania. Pierwszy z nich oparty jest na przepisach ustawy o lasach i wskazanych w niej systemach finansowania ze środków krajowych. Drugi system zakłada szerokie wykorzystanie w tym celu środków UE, a więc wdrażany będzie zgodnie z normami określonymi dla wspierania rozwoju obszarów wiejskich.

Wdrażaniu systemów wsparcia towarzyszy doradztwo. Jeśli chodzi o doradztwo w zakresie leśnego zagospodarowania gruntów, to jego podstawowy zakres świadczony jest na podstawie ustawy o lasach. Pomoc ta obejmuje ogólne doradztwo w zakresie zalesiania gruntów i gospodarki leśnej⁵² oraz, w wypadku zalesień rolniczych w ramach PROW, sporządzanie na wniosek właściciela gruntów planów zalesienia i potwierdzanie wykonania zalesienia⁵³. Doradztwo świadczone jest nieodpłatnie przez nadleśnictwa właściwe ze względu na położenie gruntów przeznaczonych do zalesienia.

W wypadku ubiegania się o pomoc na zalesianie ze środków UE, zainteresowane osoby mogą (podobnie jak w innych działaniach PROW) uzyskać podstawowe informacje i materiały na ten temat w Ośrodkach Doradztwa Rolniczego (ODR) oraz jednostkach terenowych Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR). Ponadto posiadacze lasów mogą korzystać z odrębnego systemu doradztwa, funkcjonującego w ramach działania PROW 2007–2013 – „Korzystanie z usług doradczych przez rolników i posiadaczy lasów”. Przewidziano tam szeroki zakres usług doradztwa dla właścicieli lasów.

⁵² Art. 35, ust. 2, pkt 1 ustawy o lasach.

⁵³ Art. 35, ust. 5 ustawy o lasach.

5.2.

Wsparcie zalesień udzielane ze środków krajowych

Krajowy system wspierania zalesień tworzą przepisy ustawy o lasach. Ustawa ta wprowadziła zasadę częściowego lub całkowitego pokrycia kosztów zalesień gruntów prywatnych ze środków budżetowych, warunkując ich przyznanie od przeznaczenia gruntu na ten cel w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego lub decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu oraz możliwości finansowych państwa⁵⁴. Oprócz dotacji budżetowej, do wsparcia zalesień mogą być wykorzystywane środki finansowe pochodzące z wojewódzkiego funduszu ochrony środowiska i gospodarki wodnej⁵⁵ oraz funduszu leśnego⁵⁶. Zgodnie z obowiązującymi obecnie zasadami⁵⁷, pomoc krajowa dotycząca rolników (leśnictwo jest traktowane jako składnik rolnictwa) podlega ocenie pod kątem zgodności z postanowieniami Traktatu o Wspólnocie Europejskiej (TWE), dotyczącymi zachowania reguł konkurencji. Sprawa ta stanowi przedmiot zainteresowania Unii Europejskiej, stąd też polityka każdego państwa członkowskiego w tym zakresie musi uwzględniać obowiązujące regulacje wspólnotowe. W szczególności dotyczy to zapewnienia przejrzystości postępowania przy udzielaniu pomocy z zasobów państwowych oraz konieczności uniknięcia sytuacji, w których dochodziłoby do kolizji z obowiązującymi w UE regułami konkurencji. Obecnie nie ma odrębnych przepisów wspólnotowych dla sektora leśnego, stąd też w zależności od zakładanych skutków gospodarczych pomocy państwa znaleźć mogą zastosowanie regulacje dotyczące ogółu sektorów, sektora handlu i produkcji przemysłowej bądź rolnictwa. Zaznaczyć tu należy, że w rozumieniu art. 32 Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską (TWE) działalność rolnicza obejmuje także gospodarowanie żywym zasobem leśnym, łącznie z pozyskiwaniem i zbieraniem produktów lasu. Dla ustalenia kierunków wsparcia leśnictwa istotne znaczenie mają „Wytoczne Wspólnoty w sprawie pomocy Państwa w sektorze rolnym i leśnym na lata 2007–2013”⁵⁸, które określają politykę Komisji Europejskiej w odniesieniu do dodatkowego wsparcia leśnictwa. Na podstawie powyższych wytycznych

⁵⁴ Art. 14, ust. 5 ustawy o lasach.

⁵⁵ Ustawa Prawo ochrony środowiska.

⁵⁶ Art. 58, ust. 3 ustawy o lasach.

⁵⁷ Wprowadzona w dniu 12 stycznia 2007 r. zmiana przepisu art. 14, ust. 5 ustawy o lasach.

⁵⁸ Opublikowane w Dzienniku Urzędowym UE z dnia 27 grudnia 2006 r. (C 319/2006).

Komisja może uznać za zgodną ze wspólnym pomoc państwa wynoszącą nawet do 100%, o ile stosowane środki przyczynią się do zachowania lub przywrócenia ekologicznych, ochronnych i rekreacyjnych funkcji lasu, a wsparcie państwa będzie spójne z pomocą przyznawaną na leśnictwo w ramach Polityki Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich.

Do operacji traktowanych jako przyczyniające się do zachowania lub przywrócenia ekologicznych, ochronnych i rekreacyjnych funkcji lasów, bioróżnorodności i zdrowego ekosystemu leśnego należą:

- sadzenie, oczyszczanie, trzebieenie i wycinka drzew oraz innej roślinności w lasach, usuwanie leżących drzew, jak również naprawianie szkód w lasach, szkód powstałych w wyniku zanieczyszczenia powietrza, spowodowanych przez zwierzęta, burze, pożary, powodzie i podobne zdarzenia oraz koszty planowania takich działań, jeżeli głównym celem takich środków jest przyczynianie się do zachowania lub przywrócenia ekosystemu leśnego i bioróżnorodności lub tradycyjnego krajobrazu. Nie można jednak przyznać pomocy na wycinkę, której głównym celem jest ekonomicznie opłacalne pozyskanie drewna, lub na odnowę drzewostanu w miejscach, gdzie ścięte drzewa zostały zastąpione takimi samymi drzewami;
- utrzymanie i poprawa jakości gleby w lasach oraz zapewnienie równomierne go i zdrowego wzrostu drzew. Środki mogą obejmować użyźnianie gleby i inne działania w celu zachowania jej naturalnej równowagi, zmniejszenie nadmiernego zagęszczenia roślinności i zapewnienie wystarczającej retencji wody oraz prawidłowego odwadniania. Pomoc może obejmować koszty planowania takich działań. Środki nie mogą powodować zmniejszenia bioróżnorodności, wymywania substancji użyźniających czy niekorzystnie wpływać na naturalne ekosystemy wodne lub strefy ochronne ujęć wody.

Pomoc krajowa na zalesianie i leśnictwo udzielana będzie w ramach programów pomocowych, które opracowywane są w formie projektów rozporządzeń⁵⁹, a po notyfikacji przez KE publikowane w Dzienniku Ustaw. Postanowienia tych rozporządzeń dotyczyć będą m.in.: określenia rodzaju beneficjentów, ustalenia zasad i warunków udzielania pomocy oraz raportowania udzielonej pomocy. Przewiduje się także, że pomoc udzielana w ramach tych programów pomocowych trwać będzie do roku 2013 włącznie.

⁵⁹ Ustawa z dnia 30 kwietnia 2004 r. o postępowaniu w sprawach dotyczących pomocy publicznej (DzU z 2007 r. nr 59, poz. 404 z późn. zm.).

Fot. 45. i 46. Planując zalesienie gruntów porolnych należy pamiętać o przeznaczeniu na ten cel działek rolnych o łącznej powierzchni co najmniej 0,5 ha (działki muszą się stykać, tworząc kompleks) i wyłączeniu z pomocy na zalesianie w ramach PROW działek węższych niż 20 m (z wyjątkiem sąsiedztwa z lasem), (fot. W. Gil)

5.3.

Wsparcie zalesień rolniczych udzielane ze środków Unii Europejskiej w latach 2007–2013

W wypadku zalesień gruntów współfinansowanych ze środków UE podstawą ich realizacji jest plan zalesienia, którego zawartość określają przepisy rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Zadaniem tego planu jest ustalenie danych wyjściowych do wnioskowania o wsparcie planowanych zalesień (scharakteryzowanie gruntów do zalesienia pod kątem stawek płatności) oraz sprecyzowanie szczegółowych wytycznych dotyczących wykonania zalesień i niezbędnych zabiegów pielęgnacyjno-ochronnych w założonej uprawie leśnej.

Zgodnie z zapisami PROW 2007–2013, uzyskanie pomocy związane jest ze spełnieniem następujących wymogów:

- 1) zalesienia gruntów rolnych (Schemat I) mogą być wykonywane na gruntach rolnych użytkowanych jako grunty orne oraz sady, położonych poza granicami obszarów Natura 2000;
- 2) zalesienia gruntów innych niż rolne (Schemat II) mogą być wykonywane na odłogowanych gruntach rolniczych, w szczególności z samosiewem drzew rodzimych gatunków lasotwórczych w I klasie wieku (do 20 lat) oraz na innych gruntach odłogowanych, wymagających ochrony przed erozją, położonych poza granicami obszarów Natura 2000;
- 3) do zalesienia mogą być przeznaczane grunty przewidziane na ten cel w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego lub na podstawie zapisów w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy;
- 4) zalesienia będą wykonywane zgodnie z wymogami ochrony przeciwpożarowej, wynikającymi z przepisów wykonawczych ustawy o lasach;
- 5) beneficjent będzie przestrzegał podstawowych wymagań na obszarze całego gospodarstwa rolnego (zobowiązanie do wdrożenia zasady wzajemnej zgodności – *cross compliance*, z dnia 1 stycznia 2009 r.);
- 6) minimalna powierzchnia zalesienia wynosi 0,5 ha, przy minimalnej szerokości zalesionej działki – 20 m, z wyjątkiem gruntów graniczących z lasem. W wypadku wniosku składanego przez grupę rolników łączna powierzchnia zakwalifikowana do zalesienia musi wynosić 2 ha w jednym obrysie (fot. 45 i 46).

- 7) maksymalna powierzchnia gruntu do zalesienia, zgłaszana w okresie programowania 2007–2013 przez jednego producenta rolnego, nie może być większa niż 20 ha;
- 8) wykorzystywanie do zalesień jedynie rodzimych gatunków drzew i krzewów, zgodnie z przepisami o leśnym materiale rozmnożeniowym;
- 9) w celu dostosowania zalesień do lokalnych warunków siedliskowych przy ustalaniu składu gatunkowego uprawy leśnej uwzględnia się rolniczą klasyfikację gruntów rolnych oraz regionalizację przyrodniczo-leśną zgodną z ustawą o leśnym materiale rozmnożeniowym;
- 10) materiał sadzeniowy do zalesień musi spełniać wymagania jakościowe, określone w ustawie o leśnym materiale rozmnożeniowym.

Zgodnie z przepisami tego rozporządzenia, działanie „Zalesianie gruntów rolnych oraz zalesianie gruntów innych niż rolne” dostępne jest dla osób fizycznych i prawnych (rolników), które są właścicielami gruntów rolnych położonych w granicach Rzeczypospolitej Polskiej, z wyłączeniem zarządców gruntów należących do Skarbu Państwa. O udzielenie pomocy może wnioskować rolnik (beneficjent) wpisany do ewidencji producentów rolnych, stanowiącej część krajowego systemu ewidencji producentów, ewidencji gospodarstw rolnych oraz ewidencji wniosków o przyznanie płatności. Rolnik ten może być współwłaścicielem gruntów przeznaczonych do zalesienia w wypadku dzielenia własności ze współmałżonkiem lub innymi osobami. Beneficjentem działania może być także grupa rolników (minimum trzy osoby prowadzące działalność rolniczą, które przeznaczą do zalesienia grunty o łącznej powierzchni nie mniejszej niż 2 ha). Pomoc udzielana w ramach działania dotyczy zarówno zalesień gruntów użytkowanych jako grunty orne lub sady (Schemat I), jak i zalesień gruntów innych niż rolne (Schemat II). Do obszaru objętego wnioskowanym wsparciem wlicza się powierzchnię wynikającą z zachowania ustalonej odległości sadzenia pierwszego rzędu drzew od granicy gruntów innych właścicieli. Odległości te wynoszą: 3 m od gruntów użytkowanych rolniczo oraz 1,5 m od gruntów leśnych.

Pomoc finansowa na zalesienie może być przyznana rolnikowi, jeśli:

- 1) uzyskał potwierdzenie zgodności planowanego zalesienia z ustalonymi warunkami zagospodarowania terenu⁶⁰, wydane przez właściwy miejsco-

⁶⁰ W formie wypisu z miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dotyczącego działek ewidencyjnych, na których są położone grunty przeznaczone do zalesienia, a w wypadku braku tego planu – zaświadczenia potwierdzającego, że przeznaczenie gruntów do zalesienia nie jest sprzeczne z ustaleniami studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy.

- wo organ gminy (wójta, burmistrza, prezydenta), a grunty typowane do zalesienia nie są wyłączone z pomocy na zalesianie w ramach PROW;
- 2) otrzymał pozytywną opinię dla zalesienia planowanego⁶¹:
 - a) w parkach krajobrazowych oraz rezerwach przyrody – wydaną przez właściwego miejscowo wojewodę (wojewódzkiego konserwatora przyrody),
 - b) w parku narodowym – wydaną przez dyrektora tego parku;
 - 3) złożył we właściwym pod względem miejsca zamieszkania Biurze Powiatowym ARiMR (BP) wniosek o przyznanie pomocy na zalesianie i uzyskał postanowienie o spełnieniu niezbędnych warunków wnioskowanego przystąpienia do programu zalesieniowego;
 - 4) zobowiązał się do przestrzegania warunków i terminów określonych w szczegółowym planie zalesieniowym;
 - 5) wykonał zalesienie zgodnie z planem zalesienia – nie później niż w terminie sadzenia przypadającym na wiosnę roku następującego po tym, w którym złożony został wniosek o przyznanie pomocy;
 - 6) uzyskał potwierdzenie zgodności wykonania zalesienia z planem zalesienia;
 - 7) złożył oświadczenie o wykonaniu zalesienia do BP.

Przyznanie pomocy na zalesianie następuje w drodze decyzji kierownika BP.

Pomoc na zalesianie udzielana jest w formie płatności ryczałtowych (stawki pomocy zamieszczono w tekście PROW), ustalanych na podstawie kalkulacji przeciętnych kosztów realizowanego schematu zalesiania (i wariantu, np. sadzonki mikoryzowane, funkcje zalesienia), z uwzględnieniem udziału własnego beneficjenta. Kalkulacje te zawarte są w załączniku nr 14 do PROW 2007–2013 i stanowią cenny materiał pomocniczy dla osób sporządzających plany zalesiania gruntów oraz potencjalnych beneficjentów działania. Powyższe płatności ryczałtowe obejmują trzy rodzaje wsparcia:

- **wsparcie na zalesienie (wz):** od 1700 do 2310 zł/ha przy wykorzystaniu sukcesji naturalnej oraz od 4160 do 6260 zł/ha przy zalesieniu sztucznym. Jest to płatność jednorazowa, dotycząca dofinansowania kosztów założenia uprawy, wykonania poprawek w drugim roku. Dodatkowo można uży-

⁶¹ Pozytywna opinia oznacza zgodę tego organu na wykonanie zalesienia na tym obszarze. Zgoda ta warunkuje wykonanie zalesienia. Opinia jest oparta na aktualnej wiedzy, dotyczącej stanu ochrony przyrody na danym obszarze.

Fot. 47. Dwuletnia uprawa z przewagą brzozy na gruntach porolnych (fot. W. Gil)

Fot. 48. Uprawa sosny zabezpieczona przed zgryzaniem przez zwierzynę (fot. W. Gil)

skąć (jeśli plan zalesienia to uwzględnia) płatność w kwocie 2590 zł/ha lub 6,50 zł/metr bieżący na zabezpieczenie uprawy przed szkodami powodowanymi przez zwierzynę poprzez grodzenie całosci bądź jej części (wysokość ogrodzenia musi wynosić co najmniej 2 m). Wysokość wsparcia zalesienia jest zróżnicowana i zależy od proporcji gatunków iglastych i liściastych oraz ukształtowania terenu (przyjęto, że na stokach o spadku większym niż 12° koszty prac zalesieniowych zwiększają się w stosunku do prac wykonywanych na gruntach o korzystnej konfiguracji);

- **premia pielęgnacyjna (pp):** od 1250 do 1750 zł/ha przy sukcesji naturalnej oraz od 970 do 2050 zł/ha przy zalesieniu sztucznym – płatność realizowana corocznie przez pięć lat od założenia uprawy, przeznaczona na pokrycie kosztów jej pielęgnowania i ochrony. Dodatkowo można uzyskać (jeśli plan zalesienia to uwzględnia) płatność w kwocie od 190 zł/ha do 700 zł/ha na zabezpieczenie uprawy przed szkodami powodowanymi przez zwierzynę poprzez stosowanie indywidualnych środków ochrony (repelenty, wełna owcza). Wysokość kwoty premii pielęgnacyjnej jest zróżnicowana i zależy od potrzeby zabezpieczenia przed szkodami powodowanymi przez zwierzynę (repelenty, palikowanie, wełna owcza) oraz ukształtowania terenu (przyjęto, że na stokach o spadku większym niż 12° koszty prac pielęgnacyjnych i ochronnych zwiększają się w stosunku do prac wykonywanych na gruntach o korzystnej konfiguracji);
- **premia zalesieniowa (pz):** 1580 zł/ha/rok. Płatność wypłacana corocznie przez 15 lat od założenia uprawy leśnej, stanowiąca rekompensatę za utracony dochód z powodu przekształcenia gruntu rolnego na grunt leśny.

Stosowanie poszczególnych rodzajów wsparcia zależne jest od realizowanego schematu zalesiania oraz statusu beneficjenta. Premia zalesieniowa związana jest wyłącznie ze Schematem I (zalesianie gruntów uprawianych rolniczo), a beneficjent ubiegający się o tę premię musi wykazać, że osiąga co najmniej 25% ogółu dochodów z prowadzonej działalności rolniczej. Wsparcie na zalesienie dotyczy obydwu schematów zalesiania, a premia pielęgnacyjna przysługuje zarówno przy zalesianiu rolniczym, jak i przy leśnym zagospodarowaniu opuszczonych terenów rolniczych.

Szczególne zasady stosowane są przy zalesianiu gruntów gminnych – udzielane wsparcie, bez względu na schemat zalesiania, dotyczy tylko dofinansowania kosztów zakładania uprawy leśnej.

Beneficjent z chwilą złożenia wniosku o wypłatę płatności zalesieniowych przyjmuje na siebie szereg zobowiązań, które będą przedmiotem kontroli prowadzonych przez agencję płatniczą, czyli ARiMR. Jeśli w wyniku kontroli stwierdzone zostaną na miejscu uchybienia w realizacji przyjętych zobowiązań, płatność przyznana rolnikowi może zostać zmniejszona lub wstrzymana, przy czym nienależnie uzyskane środki zwracane są z odsetkami podatkowymi. W szczególności dotyczy to sytuacji, gdy rolnik nie realizuje planu zalesienia lub nie ma dowodów zakupu sadzonek i repelentów (zmniejszenia płatności wg rozporządzenia Ministra RiRW przedstawiono w tabeli nr 4).

Tab. 4. Zmniejszenie płatności wg rozporządzenia Ministra RiRW

Wsparcie na zalesienie	1.	Brak dowodu zakupu sadzonek	50% wsparcia na zalesienie
	2.	Przekroczenie co najmniej o 10% planowanego udziału w powierzchni uprawy leśnej drzew gatunków iglastych	25% wsparcia na zalesienie
Premia pielęgnacyjna	3.	Niewykaszenie roślinności zagłuszającej sadzonki	25% premii pielęgnacyjnej
	4.	Niewykonanie cięć pielęgnacyjnych drzew, określonych w planie zalesienia	25% premii pielęgnacyjnej
	5.	Niestosowanie indywidualnych środków ochrony roślin na założonej uprawie zgodnie z planem zalesienia albo brak dowodów zakupu repelentów	50% premii pielęgnacyjnej

Zwrotowi wraz z odsetkami podlega także część wsparcia na zalesianie związana z wykonaniem ogrodu, jeśli w trakcie kontroli stwierdzony zostanie jego brak. Wszystkie płatności zalesieniowe podlegają zwrotowi w pełnej wysokości – za cały okres pobierania, jeżeli:

- nie doszło do przekwalifikowania gruntu rolnego na grunt leśny;
- przeniesiono własność lub współwłasność gruntów objętych wnioskiem na rolnika, który nie spełnił wymaganych warunków, związanych z kontynuowaniem zobowiązań poprzednika i przejęciem płatności;
- zlikwidowana została uprawa leśna przed upływem 15 lat od dnia uzyskania pierwszej płatności na zalesianie.

Przy rozpatrywaniu spraw uwzględnia się oddziaływanie siły wyższej, przez co rozumie się wystąpienie nadzwyczajnych okoliczności skutkujących zniszczeniem uprawy leśnej. Dotyczyć to może m.in. poważnej katastrofy

naturalnej, dotyczącej grunty należące do gospodarstwa, lub gradacji szkodliwych owadów albo wystąpienia chorób grzybowych bądź bakteryjnych o charakterze klęskowym. Udokumentowanie powyższych okoliczności może spowodować anulowanie nałożonych sankcji.

5.4.

Współdziałanie przy zalesianiu gruntów

Program zalesiania gruntów rolnych i gruntów innych niż rolne wdrażany jest zgodnie ze schematem przyjętym dla tego działania w PROW. Przy zalesianiu gruntów rolnych w ramach PROW wszelkie zadania decyzyjne i kontrolne pozostają w gestii ARiMR. Udział Lasów Państwowych w tym działaniu wynika z potrzeby zapewnienia dokumentu doradztwa zalesieniowego (plan zalesienia) oraz wsparcia procesu decyzyjnego będącego w gestii ARiMR (dotyczy to przygotowania wniosku o wsparcie zalesienia oraz wypłaty ustalonych należności). Zgodnie z przepisami dotyczącymi warunków i trybu udzielania pomocy na zalesianie gruntów rolnych, wszystkie zainteresowane podmioty, tj. producenci rolni oraz właścicieli kierownicy oddziałów powiatowych ARiMR, nadleśniczowie i starostowie zobowiązani są do określonego postępowania.

W wypadku producenta rolnego dotyczy to:

- zapewnienia wiarygodnych informacji dotyczących położenia i powierzchni działek rolnych przeznaczonych do zalesienia (powierzchnia działek rolnych jest deklarowana przez producenta rolnego) oraz zgromadzenia dokumentów niezbędnych do sporządzenia planu zalesienia i wniosku o przyznanie płatności na zalesianie;
- złożenia pisemnego wniosku do nadleśniczego o sporządzenie planu zalesienia;
- wypełnienia wniosku o przyznanie płatności na zalesianie i złożenia go wraz z załącznikami w biurze powiatowym ARiMR (właściwym ze względu na miejsce zamieszkania albo siedzibę producenta rolnego) w terminie od 1 czerwca do 31 lipca;

- wykonania zalesienia zgodnie z planem zalesienia i poinformowania o tym nadleśniczego (właściwego ze względu na miejsce położenia działek rolnych, na których została założona uprawa) w terminie 7 dni od założenia uprawy leśnej;
- złożenia w biurze powiatowym ARiMR oświadczenia o wykonaniu zalesienia w terminie 14 dni od dnia pisemnego poinformowania nadleśniczego, nie później jednak niż do 20 czerwca roku, w którym wykonano zalesienie wiosenne, albo roku następującego po roku, w którym wykonano zalesienie jesienne;
- wypełnienia i złożenia w biurze powiatowym ARiMR formularza wniosku o wypłatę premii pielęgnacyjnej i premii zalesieniowej na formularzu udostępnionym przez Agencję (każdego roku w terminie od 1 czerwca do 15 lipca);
- przechowywania planu zalesienia (przez 10 lat) oraz dowodów potwierdzających zakup sadzonek użytych do zalesienia i zakup repelentów (przez 20 lat).

Zadania kierownika biura powiatowego ARiMR w zakresie zalesień PROW obejmują:

- weryfikację wniosku o przyznanie płatności w terminie 60 dni od daty złożenia. Wyniki weryfikacji są podstawą odmowy przyznania płatności na zalesianie lub wydania postanowienia o spełnieniu warunków zalesienia. Postanowienie to powinno zawierać pouczenie o warunkach dotyczących formy, sposobu oraz terminu poinformowania kierownika biura powiatowego Agencji o wykonanym zalesieniu;
- podejmowanie decyzji o przyznaniu płatności na zalesianie, w terminie 30 dni od dnia złożenia oświadczenia o wykonaniu zalesienia, lub odmowie przyznania płatności na zalesianie w wypadku niezłożenia wspomnianego oświadczenia w ustalonym terminie. Wypłacanie płatności na zalesianie następuje w terminie 30 dni od dnia, kiedy decyzja o przyznaniu płatności stała się ostateczna;
- wypłacanie, począwszy od drugiego roku realizacji planu zalesienia (zawsze w rocznicę pierwszej płatności), premii pielęgnacyjnej oraz premii zalesieniowej – po uprzednim złożeniu przez producenta wniosku o wypłatę płatności na zalesianie gruntów rolnych.

Do zadań nadleśniczego należy:

- sporządzanie planu zalesienia (o określonej zawartości) na wniosek producenta rolnego, w terminie 60 dni od dnia jego złożenia, oraz opatrzenie podpisem każdej jego strony. Plan zalesienia sporządza się w dwóch egzemplarzach – w wypadku pojedynczego wnioskodawcy lub co najmniej w czterech – w wypadku wniosku grupowego. Termin zalesienia określony w planie zalesienia powinien uwzględniać przyjętą zasadę przyznawania płatności do wyczerpania środków;
- przechowywanie kopii planu zalesienia w nadleśnictwie przez 10 lat;
- sprawdzenie zgodności wykonania zalesienia z planem zalesienia, w terminie 14 dni od dnia powiadomienia, oraz wystawienie zaświadczenia potwierdzającego ten fakt.

Nadleśniczy zobowiązany jest także do poświadczenia zgodności z oryginałem kopii planu zalesienia, którą dołącza się do wniosku o płatności.

We władaniu starosty pozostaje:

- ocena udatności uprawy leśnej na gruntach rolnych zalesionych w ramach PROW. Przy ocenie tej bierze się pod uwagę ustalone kryteria. Starosta może powierzyć, w drodze porozumienia, ocenę udatności upraw nadleśniczemu;
- przekwalifikowanie z urzędu gruntu rolnego na grunt leśny, jeżeli grunt zalesiono w ramach PROW. Wnioskowanie w tej sprawie należy do właściciela gruntu.

5.5.

O czym właściciel gruntów powinien wiedzieć i pamiętać?

Dla właściciela gruntu istotną sprawą jest uniknięcie komplikacji związanych z lokalizacją zalesień, odstąpieniem od ustalonych zasad zakładania uprawy leśnej oraz ewentualnym zwrotem pobranych kwot. Dotyczy to głównie zalesień dofinansowanych ze środków pomocowych. Właściciele gruntów dokładają starań, aby zgromadzić wymagane dokumenty i załączniki do sporząd-

dzenia planu zalesienia oraz do złożenia wniosku o przyznanie pomocy na zalesianie, zapominając czasami, że zawarte w nich informacje powinny odpowiadać stanowi rzeczywiście. Każde zaniedbanie lub zaniechanie w tym zakresie pociąga za sobą możliwość nałożenia dotkliwych sankcji (w tym kar finansowych i wykluczeń) i zmniejszeń. Dlatego wypada tu przypomnieć, że:

- do zalesień muszą być typowane odpowiednie grunty. Pod pojęciem gruntów uprawianych rolniczo (grunty rolne) rozumie się grunty spełniające normy rolne, określone w odrębnych przepisach⁶². Jeśli normy te nie są spełnione, wówczas mamy do czynienia z gruntem innym niż rolny (inny schemat zalesień). Ocenie podlega faktyczny sposób użytkowania gruntów, z ewentualnym uwzględnieniem danych przekazanych we wnioskach składanych do ARiMR (w ramach kontroli administracyjnej). Na przykład przy wyłączeniu z pomocy na zalesianie trwałych użytków zielonych, na które pobierano płatności obszarowe, zaoranie tych gruntów w celu przeznaczenia do zalesienia nie przyniesie oczekiwanego skutku;
- sporządzenie mapy zalesienia nie zwalnia właściciela gruntu z wyznaczenia granic tego zalesienia w terenie oraz pomiaru jego powierzchni. Poniesione w tym zakresie wydatki zwracają się z nawiązką, umożliwiając precyzyjne planowanie zalesień oraz związanych z tym kosztów i oczekiwanych płatności, a także pozwalając na uniknięcie problemów w trakcie kontroli na miejscu. Dotyczy to głównie sankcji powierzchniowych, nakładanych wtedy, jeśli w wyniku kontroli stwierdzone zostanie, że we wniosku o płatność wykazano zawyżoną o co najmniej 3% powierzchnię zalesienia (przy niezgodności do 3% dokonuje się jedynie korekty płatności, uwzględniając rzeczywistą powierzchnię zalesienia). Dotkliwość tych sankcji jest zróżnicowana w zależności od stopnia skali stwierdzonego zawyżenia powierzchni we wniosku, przy czym zasady ich stosowania są inne dla wniosków złożonych w ramach poszczególnych PROW. Na przykład sankcja wyliczana w kwocie stanowiącej iloczyn dwukrotności zawyżonej powierzchni zalesienia oraz przeciętnej stawki płatności (na 1 ha) dotyczyć będzie przedziału od 3 do 20% dla wniosków PROW 2004–2006

⁶² Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 12 marca 2007 r. w sprawie minimalnych norm (DzU nr 46 z 2007 r., poz. 306 z późn. zm.).

i od 3 do 30% dla wniosków 2007–2013. Wykluczenie z programu zalesieniowego stosowane będzie przy niezgodności sięgającej powyżej 20% dla wniosków 2004–2006 oraz od 30 do 50% dla wniosków 2007–2013. W ramach PROW 2007–2013 wprowadzono sankcje wieloletnie przy niezgodności przekraczającej 50%;

- plan zalesienia jest dokumentem doradztwa zalesieniowego oraz podstawą do wypełnienia części formularza wniosku o przyznanie pomocy na zalesianie. Z tego względu nie należy odstępować od jego ustaleń w trakcie zakładania uprawy leśnej. Należy także pamiętać, że jeśli dokumentacja załączona do wniosku o sporządzenie planu zalesienia nie odpowiada stanowi faktycznemu, to skutki tych niezgodności ponosi właściciel gruntu (na przykład: włączenia gruntów zalesionych w poprzednich okresach, wskazania innych działek rolnych lub błędów w określeniu powierzchni);
- z chwilą złożenia wniosku o przyznanie pomocy na zalesianie właściciel gruntów obowiązany jest do informowania właściwego Biura Powiatowego (BP) ARiMR o wszelkich zmianach dotyczących planowanego zalesiania. W szczególności dotyczy to tych elementów, które wywierają wpływ na wielkość wnioskowanej pomocy na zalesianie (na przykład zmiana proporcji gatunków iglastych i liściastych). Wniosek o płatność musi być także wypełniany, jeśli wnioskodawca:
 - chce dokonać zmian we wniosku, który złożył wcześniej,
 - musi dokonać korekty złożonego wniosku, ponieważ został do tego wezwany przez ARiMR,
 - chce wycofać wniosek, rezygnując z przyznania pomocy,
 - występuje o przeniesienie własności lub współwłasności gruntów objętych wnioskiem o pomoc;
- zalesianie może być rozpoczęte dopiero po wydaniu przez BP ARiMR postanowienia o spełnieniu niezbędnych warunków we wniosku o przyznanie pomocy na zalesianie. Złożenie wniosku o płatność wymaga przedstawienia oświadczenia nadleśniczego;
- kontrola na miejscu jest prowadzona w obecności producenta rolnego, a jej zakres obejmuje:
 - ustalenie granic uprawy leśnej i dokonanie pomiarów powierzchni, na której zostało wykonane zalesienie,

- kontrolę posiadania przez producenta rolnego planu zalesienia oraz weryfikację zapisów w nim zawartych poprzez porównanie ze stanem faktycznym w terenie i z deklaracją we wniosku,
 - stwierdzenie powierzchni grodzenia siatką, wykonania wykoszenia, cięć i zastosowania repelentów,
 - kontrolę minimalnej szerokości zalesienia, gdy zalesienie nie sąsiaduje z lasem,
 - kontrolę posiadania przez producenta rolnego dokumentacji potwierdzającej zakup sadzonek drzew iglastych i liściastych zgodnie z deklaracją we wniosku,
 - kontrolę posiadania przez producenta rolnego dokumentacji potwierdzającej zakup repelentów wymaganych w planie zalesieniowym,
 - wykonanie szkicu z pomiaru zalesienia – inspektor terenowy wykonuje szkic na wzorze druku lub na odbitce z mapy ewidencyjnej,
 - wykonanie fotografii cyfrowej dla udokumentowania przeprowadzenia kontroli, jeśli stwierdzono nieprawidłowości lub gdy producent rolny wnosi uwagi do protokołu z czynności kontrolnych;
- zalesienie nie podlega ocenie spełnienia wymogów dobrej kultury rolnej (DKR), niemniej nieprawidłowości wykryte na gruntach podlegającym innym dopłatom związanym z obszarem (JPO, UPO, ONW, RŚ) mogą skutkować zmniejszeniem płatności dla zalesień. Dlatego istotne jest, aby w całym gospodarstwie były przestrzegane zalecenia dotyczące m.in.:
- maksymalnego okresu ugorowania gruntu,
 - koszenia ugorowanych gruntów co najmniej raz w roku, w terminie do dnia 31 lipca,
 - koszenia okrywy roślinnej i jej usunięcia co najmniej raz w roku, w terminie do dnia 31 lipca, z wyjątkiem, w szczególności, łąk zadeklarowanych we wniosku o przyznanie płatności rolnośrodowiskowych oraz płatności dla obszarów Natura 2000,
 - prowadzenia wypasu zwierząt w okresie wegetacyjnym traw lub przeprowadzenia koszenia okrywy roślinnej i jej usunięcia co najmniej raz w roku, w terminie do dnia 31 lipca, z wyjątkiem, w szczególności, pastwisk zadeklarowanych we wniosku o przyznanie płatności rolnośrodowiskowych oraz płatności dla obszarów Natura 2000,
 - zaniechania wypalania suchych resztek roślinnych na łące, pastwisku, ściernisku,

- niedopuszczenia do porastania gruntów rolnych drzewami lub krzewami, z wyjątkiem:
 - a) drzew i krzewów nie wpływających na prowadzoną na tych gruntach produkcję roślinną, których liczba nie przekracza 50 szt. na 1 ha,
 - b) gruntów, na których prowadzone są plantacje wierzby (*Salix* sp.), wykorzystywanej do wyplatania,
- unikania niszczenia górnej warstwy użytków rolnych, w okresie wysycenia wodą profilu glebowego, poprzez wykonywanie zabiegów uprawowych ciężkim sprzętem.

Słowniczek*

ARiMR – Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa.

Bezpieńka – siewka lub sadzonka drzew liściastych, której strzałkę (przyszły pień) przycięto do szyjki korzeniowej w celu pobudzenia pączków śpiących (wytworzone będą z nich nowe pędy). Zabieg taki jest stosowany np. po uszkodzeniu strzałki sadzonki przez zwierzynę.

Bilans węgla w lesie naturalnym – w lasach naturalnych dwutlenek węgla, pobrany w wyniku fotosyntezy z atmosfery, wraca do niej po obumarciu drzew w procesie oddychania organizmów cudzożywnych rozkładających drewno i organizmów będących kolejnymi ogniwami łańcucha pokarmowego. Najszybciej proces ten przebiega w lasach tropikalnych, natomiast w naszej strefie klimatycznej postępuje wolniej. Przemieszczanie węgla dotyczy również profilu glebowego (strefa korzeni), przy czym w określonych warunkach zamierające organizmy roślinne mogą nie ulegać rozkładowi, tworząc np. torfowiska (źródło: „Encyklopedia leśna”).

Działalność rolnicza – produkcja roślinna i zwierzęca, w tym również materiału siewnego, szkółkarskiego, hodowlanego i reprodukcyjnego, produkcja warzywnicza, roślin ozdobnych i grzybów uprawnych, sadownictwo, hodowla i produkcja materiału zarodowego ssaków, ptaków i owadów użytkowych, produkcja zwierzęca typu przemysłowego, fermowego oraz chów i hodowla ryb.

EFOiGR – Europejski Fundusz Orientacji i Gwarancji Rolnej.

Ekologia – dziedzina biologii badająca stosunki między organizmami (i zespołami tych organizmów) a ich ożywionym i nieożywionym środowiskiem.

Ekosystem – fragment przyrody, stanowiący funkcjonalną całość, w której zachodzi przemiana materii pomiędzy częścią ożywioną (biocenoza) i nieożywioną (biotop). W ekosystemie funkcjonują mechanizmy samoregulacji (przykładem może być np. jezioro).

* Słowniczek przygotowano m.in. na podstawie „Słownika encyklopedycznego leśnictwa, drzewnictwa, ochrony środowiska, łowiectwa oraz dziedzin pokrewnych”, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 1996.

Biocenoza – ogół populacji roślin (fitocenoza) i zwierząt (zoocenoza), żyjących w określonym ekosystemie i powiązanych zależnościami o charakterze troficznym (pokarmowym) i ekologicznym. Biocenoza jest głównym czynnikiem kształtującym specyficzny dla danego ekosystemu biotop;

biotop – zespół abiotycznych warunków środowiska w konkretnym ekosystemie, powstający przez specyficzne przekształcenie siedliska przez biocenozę danego ekosystemu oraz ekosystemów poprzedzających go we wcześniejszych stadiach sukcesji;

fitocenoza – 1) konkretne zbiorowisko roślinne, 2) strukturalna, funkcjonalna część biocenozy złożona z populacji roślinnych, wykazująca swoistą fizjonomię wynikającą z udziału roślin o określonym pokroju i formie życiowej, wewnętrzną strukturę przestrzenną – poziomą i pionową, specyficzną rytmikę sezonową i dynamikę odnawiania się, właściwy sobie przepływ energii i produktywność ekologiczną; 3) płat roślinności;

zoocenoza – wielogatunkowy zespół zwierząt zasiedlający określone środowisko; składnik biocenozy istniejący w ekosystemie tylko w powiązaniu z pozostałymi elementami środowiska;

agrocenoza (biocenoza rolna) – zespół organizmów roślinnych i zwierzęcych współżyjący w środowisku stworzonym w wyniku rolniczej działalności człowieka.

Ekoton – pogranicze, niezbyt rozległa strefa przejściowa między sąsiadującymi ekosystemami; w ekotonach zazwyczaj wzrasta różnorodność gatunkowa.

Fundusz leśny – wyodrębnione środki finansowe w dyspozycji Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych; część tych środków przeznaczana się na zalesianie gruntów niepaństwowych.

Gatunki domieszkowe i biocenotyczne – gatunki drzew i krzewów iglastych i liściastych wprowadzane w małych ilościach do upraw leśnych w celu wzbogacenia ich składu gatunkowego i wzmocnienia mechanizmów biologicznej ochrony lasu.

GUS – Główny Urząd Statystyczny.

IBL – Instytut Badawczy Leśnictwa.

Kraina przyrodniczołesna – obszar jednorodny pod względem cech przyrodniczych kształtujących las; na takim obszarze wykształca się podobna szata roślinna i występują specyficzne ekotypy drzew.

KRUS – Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego.

MPZP – Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego.

MRiRW – Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Ogniska biocenotyczne – są to grupy drzew i krzewów gatunków nektarodajnych lub jagododajnych, stanowiących cenną domieszkę w każdym drzewostanie i poprawiających warunki bytowania pożytecznych gatunków zwierząt (np. owadów, ptaków).

ONW – obszary o niekorzystnych warunkach gospodarowania.

Odłogi – grunty nadające się pod uprawę, nieuprawiane i nieobsiewane przez szereg lat. Odłogi to przejaw marnotrawstwa ziemi lub zjawisko wymuszone nadprodukcją żywności.

PGL LP – Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe; państwowa jednostka organizacyjna zarządzająca lasami stanowiącymi własność Skarbu Państwa, z wyjątkiem lasów w zarządzie parków narodowych, wchodzących w skład Agencji Nieruchomości Rolnych i będących w użytkowaniu wieczystym. W skład PGL LP wchodzi:

nadleśnictwa – podstawowe jednostki organizacyjne LP prowadzące działalność w zakresie gospodarki leśnej;

RDLP – regionalne dyrekcje Lasów Państwowych; jednostki koordynujące działalność nadleśnictw;

DGLP – Dyrekcja Generalna Lasów Państwowych; jednostka wykonawcza Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych, który kieruje całością działalności Lasów Państwowych i dysponuje środkami funduszu leśnego;

zakłady o zasięgu ogólnokrajowym i regionalnym – jednostki podległe odpowiednio Dyrektorowi Generalnemu LP i dyrektorom regionalnych dyrekcji LP.

Pielęgnowanie lasu – ogół czynności hodowlanych prowadzonych w celu zapewnienia odpowiednich warunków produkcji leśnej oraz spełniania przez las zadań ochronnych, społecznych i produkcyjnych. Przy wprowadzaniu lasu na grunty nieleśne konieczne są następujące zabiegi:

pielęgnowanie upraw – pielęgnowanie gleby i czyszczenia, prowadzone w założonych uprawach leśnych do czasu zwarcia drzewek (w wieku do ok. 10 lat), czyli osiągnięcia fazy młodnika;

pielęgnowanie młodników – pielęgnowania gleby i czyszczenia prowadzone w młodnikach (w wieku ok. 10–20 lat);

pielęgnowanie gleby – zabiegi mające na celu utrzymanie gleby w odpowiedniej sprawności, m.in. poprzez spulchnianie i odchwaszczanie;

czyszczenia – zabieg pielęgnacyjny, mający na celu uporządkowanie składu gatunkowego, formy zmieszania w zakładanym lesie oraz uregulowanie stopnia zagęszczenia i poprawę jakości drzew. Wyróżnia się: czyszczenia wczesne (czyszczenia upraw) oraz czyszczenia późne (czyszczenia młodników).

Pokrycie powierzchni – określenie charakteryzujące założoną uprawę leśną, przy czym w odniesieniu do upraw powstałych w wyniku sadzenia (zalesienia sztuczne) oznacza stosunek więźby rzeczywistej do więźby planowanej, natomiast w wypadku sukcesji naturalnej pokrycie samosiewem ocenia się szacunkowo jako udział procentowy powierzchni, na której występuje zagęszczenie drzew, pozwalające na samoistne powstanie drzewostanu.

Poprawki – zabieg uprawowy, przeprowadzany z reguły w następnym roku po założeniu uprawy, polegający na dosadzeniu drzewek w lukach powstałych po sadzonkach, które się nie przyjęły. Przyjmuje się, że poprawki wykonywane są w młodych uprawach (w wieku do 5 lat).

PROW – Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich (lata 2004–2006) oraz Program Rozwoju Obszarów Wiejskich (lata 2007–2013).

Przygotowanie gleby – uprawa gleby, stwarzająca wysianym nasionom lub posadzonym sadzonkom warunki umożliwiające ich dobry rozwój; ogólnie rzecz biorąc, polega na poprawie warunków agrotechnicznych. Wśród sposobów przygotowania gleby warte wymienienia są:

orka pełna – całkowita uprawa gleby wykonywana pługiem rolniczym lub specjalistycznym;

talerz – punktowe przygotowanie gleby, miejsce przeznaczone na jedno stanowisko siewu lub sadzenia o kształcie zbliżonym do kwadratu (o wymiarach 30×30 cm lub 60×60 cm) albo koła, które powstaje przez zdarcie pokrywy i spulchnienie gleby;

bruzda – częściowe przygotowanie gleby, wąskie i długie zagłębienie w glebie, powstałe w wyniku odcięcia i przemieszczenia wierzchniej warstwy gleby przy zastosowaniu pługa (wyoranie bruzd);

pasy – częściowe przygotowanie gleby; wąskie i długie zagłębienie w glebie, powstałe w wyniku odcięcia i przemieszczenia wierzchniej warstwy gleby przy użyciu narzędzi ręcznych (darcie pasów).

Repellent – środek chemiczny, zabezpieczający sadzonki przed zgryzaniem przez zwierzynę, które prowadzi do uszkodzania pąków i pędów wierzchołkowych, hamując prawidłowy rozwój sadzonek drzew.

Producent rolny – osoba fizyczna lub prawna uprawniona do korzystania z działania „Zalesianie gruntów rolnych”.

Rekultywacja – działania ekologiczne, mające na celu przywrócenie gospodarce leśnej lub rolnej terenów (także zbiorników wodnych) skażonych przez odpady przemysłowe, niewłaściwą uprawę lub meliorację, eksploatację górniczą (wytrobiska, hałdy, zwałowiska); polega głównie na wykształceniu nowej, cienkiej warstwy urodzajnej gleby i wyhodowaniu na jej powierzchni specjalnie dobranej roślinności.

Roślinność potencjalna – roślinność, która powstałaby spontanicznie w danym miejscu, gdyby zrealizowały się jej tendencje sukcesyjne; naturalny i trwały zespół leśny odpowiadający warunkom siedliskowym w danym miejscu.

Sukcesja naturalna – zalesienia powstałe w wyniku sukcesji naturalnej to uprawy leśne utworzone w wyniku procesu kolejnych, naturalnych przemian roślinności (sukcesji) na odłogowanych użytkach rolnych i nieużytkach, prowadzące do zmiany charakteru użytkowania gruntów z nieleśnego na leśny (źródło: GUS, „Leśnictwo 2007”).

Sukcesyjne tempo zmian biegaczowatych – wyniki obserwacji rozwoju fauny owadów biegaczowatych na zalesianych gruntach porolnych umożliwiając m.in. ocenę przebiegu procesu lasotwórczego (poprzez porównanie z tą samą fazą rozwojową drzewostanu rosnącego na gruntach leśnych) oraz określenie wpływu sposobu zalesiania (zalesienia sztuczne, wykorzystanie sukcesji naturalnej) na przebieg tego procesu (z badań SGGW).

Ugory – uprawne pole nie obsiewane, ale chronione przed zdegradowaniem (głównie zachwaszczeniem); obecnie najczęściej stosuje się tzw. ugór zajęty (zielony), polegający na wykorzystaniu części okresu ugorowania na uprawę strączkowych mieszanek pastewnych.

Uzupełnienia – zabieg mający na celu likwidację powstałych luk i przerzedzeń w starszych uprawach (ponad 5 lat) i młodnikach, polegający na dodatkowym wprowadzeniu sadzonek.

Więźba sadzenia – rozstaw między rzędami sadzenia i roślinami w rzędach.

WPR – Wspólna Polityka Rolna Unii Europejskiej.

Zalesienia – zakładanie upraw leśnych na gruntach pozostających poprzednio poza uprawą leśną, tj. nieleśnych. Do zalesień gruntów nieleśnych zali-

czamy zalesienia na gruntach rolnych nieprzydatnych do produkcji rolnej, nieużytkach oraz innych gruntach nadających się do zalesienia i określonych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego lub decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu (za GUS).

Zgryzanie upraw – uszkodzenia drzewek, powodowane przez zwierzynę płąwą (głównie jelenie i sarny). Polega na uszkodzaniu pąków i pędów wierzchołkowych, co powoduje utrudnienia w prawidłowym wzroście i rozwoju sadzonek drzew. Jednym ze sposobów zabezpieczania przed zgryzaniem jest użycie repelentów.

Zapędraczenie – występowanie larw chrabąszczowatych w glebie w ilościach mogących spowodować miejscowe uszkodzanie i zamieranie sadzonek w uprawie leśnej. Badanie zapędraczenia wykonuje się wczesną jesienią roku poprzedzającego sadzenie uprawy.

Notatki

